БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 17 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 272 (5676)

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН БҮРҮЗҮ—СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА ТӨЛЕПТИГ БЕЛЭЭВИС ОЛ

Ак-Довурактың энергетиктериниң чедиишкини

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуундан

Тыванын аар үлетпүрүнүң баштайгызы—«Тыва даг-дүгү» комбинадынын күш-ажылчы тыныжы, оон темпизи сөөлгү хүннерде улам-на бедип, хайныгып турар апарган. Төп одалга-биле ажылдаар электростанцияның ажылдап эгелээнинден бээр баштайгы айлар эрткен.

Тудугнун энергетиктиг чүрээ өй-тавында ажылдап турар, тудугжуларны, монтажниктерни, комбинаттын участоктарынын болгаш цехтериниң бүдүрүлге черлерин электроэнергия-биле үзүк чок хандырып турары өөрүнчүг.

— Мыя эрткен үе дургузунда энергетиктер 650 мун ажыг киловат-шак электроэнергияны ажылдап үндүргеннер. Олар электроэнергия ажылдап кылыышкынын ийи катап улгаттыргаш, ону хонукта 50 мун киловатт-шак чедирер бодап турарлар. Тудугжулар электроэнергияны чежени хереглексейдир, бистер оларның негелдезин четче хандырып шыдаар бис — деп, станцияның улуг инженер-экономизи эш Каменский чугаалап турар.

Ам станцияда 2500 киловатт күштүг ийиги турбинаны тургускан болгаш оон шенелдезин кылган. Ол ам бүдүрүлге тогуи бээринге белен. Ийиги турбинаның бус котёлунун ажыглал шенелдезин кылган, ол ам удавас шуут ажыглалга кирер.

Тудугжуларның бүгү коллективи СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунга уткуштур тудугну четчир санныг чугула энергия-биле үзүктел чок хандырар деп хүлээлгени алган.

Бо хүннерде сураглыг Назаровск (Красноярский край) гидроэлектростанциязындан Ак-Довуракче чедип келген блок системазының улуг машинизи Федор Родин, машинист Леонид Бушуевтин дузалакчызы машинист Сергей Самойлик, дежурный слесарь Леонид Чепчиков, электри щиттиң дежурныйы Полина Бурыкина болгаш оон-даа өскелерниң үлегерлиг ажылдап турарынга коллектив чоргаарланып турар.

ТУДУГЖУЛАР БОЛГАШ ХИМИКТЕР КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАРЫШТА

Химияны хөгжүдериниң айтырыларынга холбашкан, СЭКП ТК-ның ам болур деп турар Пленуму калбак деткимчени алган. Күчүлүг химия бүдүрүлгелерин дерип турар хөй-хөй тудугжулар, химия индустриязының ажыл-ишчилери Пленумну чаа бүдүрүлгечи чедиишкиннер-биле уткуур деп шиитпирлеп алганнар. Чыл онаалгазын хуусаа бетинде күүседири-биле, бүдүрүп үндүрер продукцияны улам ынай көвүдедири-биле немелде курлавырларны тудуглар, фабрикаларда, заводтарда болгаш комбинаттарда дилеп тып турар.

Стерлитамактың синтетиктиг каучук заводунун коллективи күш-ажылчы чарышта кирген. Аппаратчиктер Х. Зиалдиновтун, А. Юхновтун болгаш Л. Кобзаренконун эвлечлери Пленумга алдар болдуруп бедиткен хүлээлгелерни алган. Хүн онаалгазын олар 108—110 хуу күүседип турарлар. Бүдүрүлгениң бүгү коллективи бүдүрүлгениң технологиязын хүн бүрү улам-на эки шинчээдип ап, продукция бүдүрүп үндүрериниң темпизин бедидип турар. Стерлитамактың химиктериниң пландан ажыр үндүрген продукциязы-биле он-он муң автомобиль покрышкаларын кылып болур.

Новомосковскиниң химкомбинадының ажылчыннары бедиткен социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар. Чыл программазыдан ажыр баштайгы муң-муң тонна аммиак селитразын бүдүрүп үндүрген. Чемишчидилгениң ол хевирин бүдүрери бо чылын эрткен чылга бодаарга 23,5 хуудга өскен. Кукуруза шөлдеринде бок үнүштерни үзүткап чок кылырының магалыг чепсээ болуп турар симазиннии бүдүрер талазы-биле чыл онаалгазын база-ла хуусаа бетинде күүсеткен.

Березниковскиниң калий комбинадының тудуушкун шөлүнде ажылдар дүне-даа, хүндүе-даа соксавайн турар. Химияның кедергей улуг бүдүрүлгезиниң ийиги ээлчээн ында дерип турар. Ажыглалга киирериңге чедир 17 хонук арткан. Боттарының сөзүн ээлээр дээш, тудугжулар болгаш эптекчилер күжениишкинин салып турар. Чаа бүдүрүлге черлерни ажыглалга дужаарынга белеткеп турар. Чаа флотациялыг фабриканың технологтуг шугумнарының бирээзин ноябрьның ийиги он хонуунда бүрүн ажыглалга киирер деп турар.

Гродноңуң азот-тук заводунда тудуг-эптелге ажылдарын ам 30 ажыг объектилерде чорудуп турар. Кошкак азот кислотазы бүдүрер талазы-биле баштайгы агрегатты эптеп доосхан болгаш аайлакчыларга дамчыдып берген, эриктиг насос станциязын шенеп көрген. Суук аммиак цегинде дериишкиннерни эптеп кылыры доозулган. Белоруссияның химиязының эң улуг бүдүрүлгези коммунизмге декабрьның 1-де ажылдап эгелээн турзун дээш тудугжулар, эптекчилер болгаш ажыглакчылар демисежип турарлар. Ол болза СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга оларның күш-ажылчы белээ болур.

Харьковтун коксохимиктиг заводунуң ажылдакчылары пландан ажыр сульфат-аммония бүдүрер талазы-биле чыл хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен. Ол үнелиг азоттуг чемишчидилгени программага немей ийи муң центнер хирени бүдүрүп үндүрген. Күгүр кислотазын регенерациялаарынын аргазын заводтуң инженерлери ажылдап кылган. Оон түңнелинде бүдүрүлгениң холуттунуп үнген үүлдериниң чүс-чүс тонна эки шынарлыг продукциязы алган, ол чорук сульфат-аммония белеткээринге эргежок чугула кислотаны өске черлерден сөөртүрүнден ойталаарының аргазын берген. Баштай кылган саналаашыннар үзүтаар алырга, регенерациялаар чорук келир чылын муң тоннадан эвээш эвес күгүр кислотазын камнап алырының аргазын бээр.

Нижнетагилдин пластмасс заводу болунуң күүлерин дүрген улгаттырын турар. Чеди чылдың эгезинден бээр анаа продукция бүдүрүп үндүрери дөрт ажыг катап өскен. Коллектив 1965 чылдың төнчүзүнге чедир заводтуң күчүзүн ийи катап улгаттырарын орааладжыр турар.

Новокемеровскиниң химия комбинадының ажылчыннары дериишкин бүрүзүнден хөй продукцияны алыр деп лозун-биле ажылдап турар. Олар бо чылын планга немей 40 мун тонна сульфат-аммонияны бээр деп шиитпирлээн. Чемге хереглээр спиртти синтетиктиг спирт-биле солуурунун айтырыын бүдүрүлгеде чедиишкиниг шиитпирлээн. Ону чоокку үеде хөй-хөй бүдүрүлгелер ажыглаар апаар. Ол чорук мун-мун пуд тарадны камнап алырының аргазын бээр.

Винницаның химия комбинадының коллективи минералдыг чемишчидилгелер бүдүреринин 11 айлар планы хуусаа бетинде күүсеткен. Бүдүрүлгелериң иштики курлавырларын болгаш чаа техниканы ажыглавышаан, химиктер ол продукцияны бүдүрүп үндүрерин чоокку ийи чылдарда дыка көвүдедир бодап турарлар.

(СЭТА).

ВЦСПС-тиң Президиумунда

Бүгү улустуң херээ

«Тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүттүүн бедидери-биле минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштер камгалаарының химиктиг хереклерин бүдүрүп үндүрер көвүдедир дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазы-биле холбаштыр, профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында доктаалды ВЦСПС-тиң Президиуму хүлээп алган.

Бо талазы-биле чугула роль профэвилелдер чөвүлелдеринге, профессионал эвилелдериниң комитеттеринге онаажып турар. Минералдыг чемишчидилгелерни, гербицидтерни, хоран химикаттарны болгаш көдээ ажыл-агыйга хереглээр химиктиг өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдедири-биле партияның болгаш чазактың төлевилээн программазын боттандырарынга идепкейлиг кириширинче бүдүрүлгелерниң, тудугларның, төлевилел организацияларының болгаш эртем-шинчилел институттарының коллективтерин калбаа-биле хаара тударын ВЦСПС-тиң Президиуму оларга сүмелээн.

Минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштер камгалаарының хереклерин болгаш химиктиг тазы бүдүрүп үндүрер [illegible] биле чаа бүдүрүлгелериниң [illegible] кунунуң болгаш ажыглалга[illegible]риниң хуусааларын кызырары дээш социалистиг чарышты профэвилел организациялары калбартып чорудар хүлээлгелиг. Ажылдап турар бүдүрүлгелериниң болгаш дериишкиннерниң бүдүрүлге шөлдерин эң-не дээре ажыглаарын, химия үлетпүрүнге хереглээр дериишкиннерни белеткээриниң чагыгларын хуусаа бетинде болгаш бедик шынарлыг кылдыр күүседирин ол чарыштың чорудулгазында чедип алыры эргежок чугула.

Химия бүдүрүлгелериниң ту[illegible] кунунуң чорудулгазын, чаа ку[illegible]ни болгаш технологтуг чорудулганы шинчээдип алырын, мурдуржулганы нептередирин хөй-тиниң контрольдаарын күштелдирер талазы-биле профэвилел организацияларының сорулгаларын доктаалда тодаргайлаан.

(СЭТА).

Совет ажылчы чоннар акы-дуңма чехословак улуска

ВЦСПС [illegible] **ВЛКСМ,** даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзааларның Совет ниитилелдериниң Эвилели болгаш совет-чехословак найыралдың Ниитилели чехословак-совет найыралдың айы болуп хословак найыралдың холбаштыр Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының мурнунтурары-биле чорутнан. Чехословак-совет найыралдың Эвилелиниң кежидан чагаазы-биле чехословак аныяктарга, Чехословак Социалистиг Республиканың күүнерингге ажылчы чоннарынга акы-дуңма байырын ол чагаа-биле дамчыдып турар.

Чаа ак[illegible]ыралды тудуп турзунга Чехословакияның ажылчы чоннарының [illegible] алган чедиишкиннери бүгү совет кижилериниң чүректерин өөрүшкү [illegible]уп, марксисчи-ленинчи идеяларның тиилеттирбес күжүнүн болгаш т[illegible]лгезиниң чайыннанчак бадыткалы болур деп ол чагаада чулаалап [illegible]ыр.

Социа[illegible] болгаш коммунизм тургузуушкунунга бистиң улустарывыстың у[illegible]ыңайгы чедиишкиннериниң идегелдиг үндезини ССРЭ биле Чехослова[illegible]ның аразында, социалистиг улуг дем каттыштырылгазының бүгү чурттар[illegible]ының аразында бузулбас найырал болгаш сырый кады ажылдажылга [illegible]ур. Бистиң улустарывыстың аразында акы-дуңма найырал болза прол[illegible]аржы интернационализмнің улуг принциптеринге үндезилеттинген де[illegible]й харылзааларының чаа, социалистиг хевириниң чайыннанчак үлегер[illegible]ижээ болур.

Совет [illegible]илели, Чехословак Социалистиг Республика, социалистиг дем каттыштыр[illegible]лгазының өске-даа чурттары боттарының даштыкы политиказынга тайб[illegible]ңа кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принцивин чайгылыш чокка[illegible]удуртулга болдуруп турар деп чагаада демдеглээн. Социалистиг чурттар[illegible]ның даштыкы политиказының, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң демиселиниң чаа чедиишкини болза делегейни башкаландырып [illegible]маргылдаалыг айтырыларны таарыштыр шиитпирлээринче турар [illegible]дып турары агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга орукту аж[illegible]сектин шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзин чаядролуг че[illegible]ган болуп.

Чагаа[illegible]ын түңнелинде чугаалап турары: Бистиң улустарның найыралының к[illegible]ргамчык байырлалы — ССРЭ биле Чехословакияның аразынга найырал, [illegible]от-бодунга дузалажылга болгаш дайын сөөлүндеги кады ажылдажылга [illegible]гайында Керээге ат салган хүнүнден бээр 20 чыл оюнуң бүдүзүүнде, [illegible]бо чылын эртип турар найыралдың айының хүннеринде силерге болгаш [illegible]лериниң нүүрүүкерден бүгү алдарлыг чехословак улуска аас-кежиктиг [illegible]елир үениң тургузуушкунунга, совет болгаш чехословак улустарның [illegible]азында бузулбас найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам ынг[illegible] быжыглаарынга база ханыладырынга, социалистиг улуг лагерьниң [illegible]ңгыс эвин болгаш күчүзүн быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни [illegible]үзүүрин чөпшээреп көрүүр, эргим өөнүктер болгаш акы-дуңмалар.

ВЦСП[illegible]ин даргазы **В. Гришин,** ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **С. Павлов,** на[illegible]ралдың Совет ниитилелдер Эвилелиниң президиумунуң даргазы **Н. Пог**[illegible]за болгаш совет-чехословак найыралдың Ниитилелиниң баштаар черини[illegible]даргазы **К. Островитянов** олар чагаага ат салганнар.

(СЭТА).

Ажыл-иш хайныккан

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Фермаларга, тудуг шөлдериниге, кыштагларга-даа бааргa бүгү-ле черде ажылиш хайныккан. СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш кижи бүрүзү чүткүлүг, улам сорук киргеп ажылдап турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының малчыннары чаа сүт-бараан фермазын немей организастаан. Кыска үеде 3 аал чурттаар бажыңны, 2 улуг кажааны болгаш өске-даа чугула тудугларны кылган. Дөн-Теректe төп ферманың коллективи база эки ажылдап турар, ында 2165 тонна силосту, 180 тонна сиеннни курлап белеткээн.

Салбыр бо чылын шээр малга 3, мыйыстыг бода малга 1 чаа кышталарны немей белеткээн. Ак-Хая хөй бригадазының төвүнде чунар бажың, кызыл булуң ажылдап турар. Ында 52 тонна силостан ангыда, сиеен болгаш өске-даа чемнериниң курлавыры тургустунган.

Ниитиниң малын менди болгаш хүр кыштагладыры, — Төп Комитеттің декабрь Пленумунга белек болур. Бо талазы-биле үлегерлиг ажылдап турар малчыннар хөй. Чижээ, Монгуш Чүлдүм бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 113 хураганды менди өстүрген. Ооржак Туваттың коданында 400 ажыг хой бар, а хой бүрүзүнден ол 3400 грамм дүктү кыргыткан.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Шагаан-Арыгның автотранспорт конторазының чолаачылары болгаш септекчилери СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга уткуштур бо чыдың он айларының планын ажыр күүседипкеннер.

Автотранспортчулар октябрь айда онза шалып ажылдааннар. Олар он айларның сөөртүлге планын тонна талазы-биле 103,4 хуу, тонна-километр талазы-биле 99,1 хуу, а октябрь айда сөөртүлге планын тонна-биле 195,8 хуу, тонна-километрге шилчидерге 132,5 хуу кылдыр күүседирин чедип алганнар.

Автоажыл-агыйның чолаачылары Муралыгин, Токарев, Сарыг-Лама, Терентьев, септекчилер Барабин, Каппинус, Самородов болгаш өскелер-даа алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

* * *

«Чадаана көдээ тудугнуң», Шагаан-Арыг участогунуң «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында № 7 салбырында ажылдап турар бригадазының тудугжулары улуг чедиишкиннерлиг болганнар.

Тудугжулар чоокта чаа Арыг-Бажында 200 инек кирер улуг даш кажааны болгаш хаван кажаазын тудуп, ажыглалда киргеннер. Оон ынай ол-ла черде инек, хаван фермаларының ажылчыннарынга болгаш тускай эртемниглериниге 16 аал ишти чурттаар 8 бажыңнарны тутканнар. Амгы үеде шак ол чаагайжыды, эки шынарлыг туткан бажыңнарже малчыннар көжүп киргеннер.

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң хойжузу Саая Оолак чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Ол бодунга быжыглаттынган 309 хойларының бирээзинден-не 2 кг 620 грамм дүктү кыргып алган.

Ол амгы үеде Кезек-Терек деп черде хойларын менди кыш ажырары-биле Деспекте кыштаан бүрүн белеткеп алган. Бо хүннерде оон кыштаанда 5 тонна ажыг сиеен болгаш көк сула чедиртингеч.

ЧУРУКТА: Саая Оолак хойларын одарже үндүрүп бир чор.

Фото А. Аирнии.

Эш-хуунуң кады ажылдажылгазы

«Рубльге ш[illegible]читкен хөй талалыг санажылгаларың болгаш улустар аразының эко[illegible]миктиг кады ажылдажылгазының банкызын организастаар дугайында» Б[illegible]тарияның, Венгрияның, Герман Демократтыг Республиканың, Моолдун[illegible]Польшаның, Румыниченың, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның [illegible]азактарының аразынга 1963 чылдың октябрь 22-де дугуржулганы ёзу[illegible]ар тургусканы улустар аразының экономиктиг кады ажылдажылгазы[illegible]ың банкызының Чөвүлелиниң баштайгы хуралы ноябрь 12-ден 15-ке чед[illegible] Москвага болуп эрткен.

Чөвүлелдиң [illegible]ралының ажылынга боттарының чазактарын төлээлээн чөвүлелдиң бү[illegible] кежигүннери киришкен.

Чөвүлел 1964 [illegible]лдың январь 1-ден банкының ажыл-чорудулгазының эгелээри-биле хол[illegible]шкан айтырыларны көрүп, хой талалыг санажылгаларны кылырыны[illegible]чээлилерни тыпсырының болгаш төлээриниң чурумунуң дугайында д[illegible]үмүү бадылаан, банкының чөвүлелиниң кылыр ажылын тодараткан.

Банкының баш[illegible]ар черинин кежигүннеринге Г. Терзиев (Болгария), А. Фодор (Венгри[illegible]), Г. Кулесса (Герман Демократтыг Республика), Ц. Молом (Моол), [illegible] Малеса (Польша), Н. Ангел (Румыния), К. Назаркин (Совет Эвилели[illegible]), И. Малат (Чехословакия) оларны киирген.

Улустар аразынг[illegible] экономиктиг кады ажылдажылгазының банкызының баштаар черинин да[illegible]азынга К. Назаркинни томуйлаан.

Чөвүлелдиң хура[illegible]ы эш-хуузунуң кады ажылдажылгазының, чаңгыс эп-сеткилдиң болгаш[illegible]айыралдың ёзузунга эрткен.

(СЭТА).

СОЛДАТТЫҢ СӨЗҮ

Совет Армияның дайынчылары — бистер СЭКП ТК-ның ам болур Пленумун, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур деп турар бис. Тайбың иштe бистиң ада-иелеривиске, акы-дуңмаларывыска дайынның өрт-халавының херээ чок, олар быжыг болгаш мөңге тайбың дээш, кижилериниң аас-кежиктиг чаагай амыдыралы дээш демисежип турар.

Бистиң шериг кезээнде комсомолчу сержант Бадыр Бумбажап шериг албанын эрттирип турар. Ол дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини болурун өөрүнүң мурнунга даңгыраглаан. Амгы үеде сержант Бумбажап ол сорулгазын алдарлыбыла күүседип шыдаан, бодунуң шериг мергежилин улам бедидер сорулганы салган.

Комсомол организациязы үлегерлиг дайынчы Бумбажапка СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат кылдыр киреер рекомендацияны берген. Сержант Бумбажап ышкаш, дайынчы белеткелдиң тергииннери бисте эвээш эвес. Совет Армияның күчүзүн улам быжыглаар дээш бүгү күжүвүстү, билиг-мергежиливанны бээр бис.

Х. БИЧЕ-ООЛ.

Н. шериг кезээ.

КРАСНОДАР КРАЙ. Гулькевичси бүдүрүлге эргелелиниң алдаржаан «Кубань» совхозунуң ажыл-ишчилери чылды шылгарангай бүдүрүлге көргүзүглери-биле доозуп турар.

Совхоз күрүнеге бир миллион ажыг пуд таваны дужааган. Малчыннар улуг чедиишкиннерни чедип алган. 9 айларның дургузунда 17 мун центнер эттти болгаш 43 мун центнерден хөй сүттү дужааган, продукцияның ол хевирлериниң талазы-биле чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Чыл эгезинден бээр бир миллион хире рубльдиг арыг орулгазы алдынган. «Кубань» совхозка коммунистиг күш-ажылдың ажыл-агыйы деп атты тывыскан.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-эжиш бригадазының мурнаккы саанчылары. Бо бригадага 9 айларның дургузунда саар инек бүргүзүнден ортумаа-биле 2.800 килограмм сүт сагдынган.

Фото Е. Шулеповтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Партийжи амыдырал

АНЫЯК КОММУНИСТЕР-БИЛЕ АЖЫЛ

Коммунизм тургузуушкунуң калбаа-биле чорудар үеде партия кежигүнүнүң ролю болгаш харыысалгазы улам-на бедиир деп СЭКП-ниң Программазында демдеглеп турар. Коммунист болза, коммунистиг идеалдарны боттандырары дээш идепкейлиг демисежир, партияның Уставының негелделерин шингээдип алыр, кажан, каяа-даа партияның эчис-сорулгазының принциптеринге дүүштүр ажылдаар хүлээлгелиг.

«Ам, коммунизм дээш демисел чоруп турар үеде, коммунистиг тургузуушкуннуң кандыг-даа участогунга мурнаккы дайынчы болур негелдени партияга кирип турар кижи бүрүзүнге салыр ужурлуг бис. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүнүп, бедик идейлиг чоруктуң, четпестерге, хуузунда ажык сүрер болгаш ескениң күжү-биле амыдыраар чоруктарга эптеш чок болурунуң үлегер-чижээн көргүзерин, кижилерге эптиг-эзелдеп, кичээнгейлиг болурун, партияга болгаш чөнга бердинген болурун партияның Уставы коммунистен негеп турар. Коммунистиг моральдың бедик принциптерин боттандырары дээш демиселге үлегер-чижекти коммунист көргүзер ужурлуг»— деп, Н. С. Хрущев СЭКП-нин XXII съездизинге чугаалаан.

СЭКП-ге чаа кежигүннер хүлээп алырышың чүрүмүнүн дугайында саавыр партияга хүлээп ап турарларның шынарын болгаш аныяк коммунистерниң өртүзүнге кижизидилге ажылын экижидери дээш партия организацияларының харыысалгазын бедидип турар.

СЭКП ТК-ның шиитпирлерин болгаш айтыышкынарын удуртулга болдургаш, Тываның пардия организациязы партияның хүрээлениниң өзүлдезин таарыштырар айтырыг талазы-биле болгаш аныяк коммунистер-биле ажылды экижидеринге тодаргай ажылды кылган. «Партияның хүрээлениниң өзүлдези болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында» Тес-Хемниң кодээ будурулге парткомунуң илеткелин СЭКП обкомунуң бюрозунга дыцнап, чугаалажып көргеи.

Партия хүрээлениниң өзүлдезинин болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында айтырыгны СЭКП-ниң Кызыл хооркому, районнар парткомнары пленумнарга, парткомнарның калбак бюродарынга, партияның эге организацияларынга чугаалажын көргеннер. Чижээ, Тес-Хем районнуң «Чодураа», «Чаа орук», Ленин аттыг, «Коммунизмче орук» колхозтарында парторганизацияларга «Аныяк коммунистернин хөй-ниити ажылынга кижилгезинин дугайында», «Партия даалгазын канчаар күүседип турар сен?» деп темаларга аныяк коммунистерниң хуралдарын чер-черге кылгылаан. «Тыва даг-дүгү тулугнуң» тудуг эргелелинде партком аныяк коммунистерниң чөвүлел хуралын эрттиргеи, аңаа кандыг чүрттап, ажылдап, өөренип турарының, партия даалгазын канчаар күүседип турарының, өг-буле амыдыралынга бодун канчаар ап чоруурунун дугайында аныяк коммунистер боттары чугаалааннар. Чөөн-Хемчик районнуң партия организацияларынга коммунистерниң будурулгеге авангардыг ролюнун дугайында партил хуралдарын эрттиргилээн.

Парткомнарның, СЭКП Кызыл хооркомунуң ажылдакчылары, парторганизацияларның секретарлары аныяк коммунистер-биле тус-тузунда беседа кылырынга, партияның чаа салгалын кижизидер дугайында, будурулгеге оларның идепкейин бедидер дугайында кичээнгей салырын дыцытканнар.

Бо бүгү чоруткан ажылдар партияның хүрээлениниң өзүлдезиниң шынарын экижидеринге эки салдарлыг болуп турар. СЭКП-ниң XXII съездизи болуп эрткенден бээр области партия организациязы элээн өзүп, быжыккан. Чүгле сөөлгү ийи чылдар дургузунда партия кежигүнүнге болгаш кежигүнге кандидатка 1643 кижини хүлээп алган, оларның иштинден партия кежигүнүнге кандидаттар кылдыр 849 кижини хүлээп алган. Ажылчыннар болгаш колхозчулар 50 ажыг хүү болган. Партия кежигүнүнге хүлээп алган албан-хаакчыларның 77,6 хуузу билиглериниң янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглери болган.

Партияга хүлээп алганнарның хөй нуруузу материалдыг байлактарны боттары будурүп турар, эки хөй-ниитичи мурнаккы ажылчыннар болгаш колхозчулар болганнар. Оларга «Тес-Хем» совхозтуң 1944 чылдан бээр үргүлчү кадарчылап келген ажылчыны, аныяк коммунист эш Самбаланы хамаарыштырып болур. Эш Самбаа ол үениң дургузунда 7 мун ажыг баш хойну немей өстүрүп, азыраан. Ол, бо чылын төрүүр 100 баш хойга онааштыр 100 хураганны ап, доруктурган болгаш бир хойдан 2,5 кг дукту кыргын алган. Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң улуг кадарчызы Монгуш Доржу, «Торгалыг» колхозунуң инек кадарчызы В. Янзоо, ол-ла колхозтуң саанчызы К. Доржу, «Сут-Хөл» совхозтуң саанчызы К. Сарыглар болгаш өскелер-даа база аңаа хамааржыр.

Партияга чаңгыстан шилип алырының болгаш аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды экижидеринге СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң болгаш чамдык улуг районнарның парткомнарының чанында партияга хүлээп адыышкынның болгаш коммунистерниң персоналдыг херектериниң дугайында айтырыгларны баш бурунгаар көрүп турар штаттан дашкаар комиссияларны тургусканы чугула ужур-дузалыг болуп турар. Ылаңгыя СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң чанында О. А. Толгар-оол даргалаан штаттан дашкаар комиссияның ажылы үлегерлиг бооп турар. Ол комиссияның кежигүннери документилерни шын тургусканын хаакчылар болган.

Партияга кежигүн хүлээп ... ның дугайында партия орган... ларының чамдык секретарь... шын эвес бодал бар бооп тур... дизе, бо үеде бистиң партияв... совет улустуң партиязы, оо... гардызы апарган чүве төлээ... диримишкин киргеи кижи ... партияга хүлээп ап болур д... рар. Ол мырынай дыын эв... дыр.

Хөрээжен чонуун политик... гаш күш-ажылчы идепкейи... дээни кижи бүрүзүнге билдин... гай. Ындыг турбуже, партия ... зациялары ажылчын болга... хозчу хөрээженнериниң база... өртемниглериниң иштинден ... рин партияга шилип кири... ажылды кончуг кошкак чор... рарлар. Каа-Хемнин. Та... парткомнары бо чылын чүг... хөрээженнерни партияга ки... ганы ыракта четпес бооп ту...

Оон ынай партия органи... рының хөй нуруузунда пар... лээп алышкынны партия ... нериниң чүгле хааглыг хүн... кылыр чорук үргүлүүлеп ... дыг айтырыгларны ажык ... чугаалажып көөрү парти... турар эштиг будурулгеде ... аайы-биле эки билир парти... ну эвес өөрлери бүгү ... чугаалажып, партияга т... жилер киирип албазынга ... ганизацияларынга улуг ... рер ужурлуг. Оон ула... жээ, Тожу парткому мур... ративтин хөй хөрөнгизин... Новиковту партияга ки... турган. Каа-Хем районн... Тыва» колхозта партия ... зы мурнунда партия ... кандидады турган, сээлу... тун бухгалтери тургаш... лээлгезин ажыглап, колх... зин самчыгдаан, оон от... сандараткан Я. Мендибеко... кежигүнүнүң кандидадынд... ген. СЭКП-ниң Кызыл хоо... литика талазы-биле быыпа... зовту партия кежигүнүнүн... дынга хүлээп алган тург... чижектерни чежени-даа с...

Партия организацияларн... кирген кижилерниң до... тургузуп, оларга тыпсыр... ле ажылга чогуур кичээ... даа четпес салып турар... Чөөн-Хемчик районнуң Л... колхозунда киномеханик ... партия кежигүнүнүң ка... хүлээп алыр дугайында ... кинни 1962 чылдың дека... те киирерге, районнуң пар... организацияның ол дугай... ширин 1963 чылдың июнь ... ген, ындыг-даа болза ... кандидат карточказын би... тинде бербээн турган. ... совхозта парторганизация ... Кызылды 1963 чылдың ап... лээп алган, Чөөн-Хемчик ... нуң бюрозу ону август 16-... Ынчаарга Сарыглар кан... точказын чүгле бо чылдың ... ның 14-те алган бооп тур...

Партия организацияла... рулгазы болза, аныяк ком... нин талазындан будурулге... гып, станокту, тракторну, ... болгаш оон-даа өске техн... наларны шингээдип алыр... лаар, оларның ажыл-ишчи... кациязын бедидер, оларны... дуң өзүзүнга кижизидер ... Партияның аныяк кеж... кежигүнге кандидат эң эк... гечи болур болгаш бодунуң ... өскелерге көргүзер ужурлу... гаш партия организацияла... тодаргай партийжи даалга... рип, оларны боттандыр... чыштыр аныяк коммунист... талазы-биле кижизидер ...

Ам, партияже чаа-ча... улам хөй-биле кирип ... партияның эге органи... районнарның парткомнары... ның хүрээлениниң өзүл... рыштырар база аныяк ком... ни кижизидер талазы-биле... ларны хынамчалыы-биле ... оларны кижизидерин хүн... удуртулгазының төвүнге ... ужурлуг.

Т. Ш...ТОВА.
СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизи.

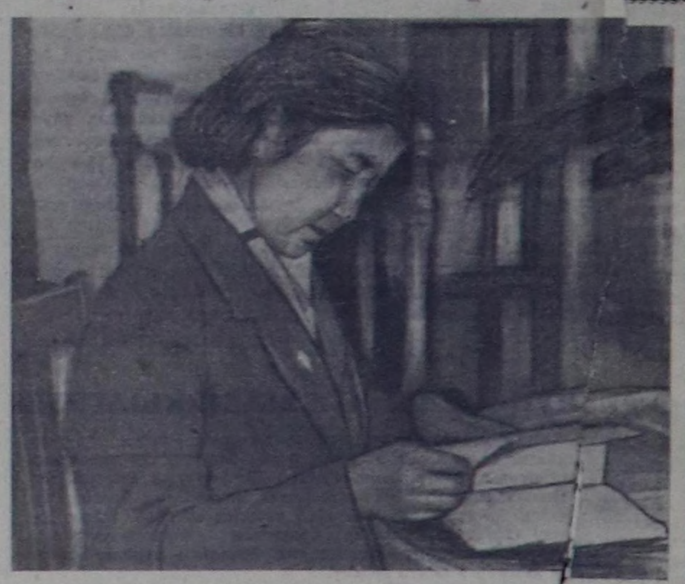

Монгуш Бекен-ооловна Серин бичии чаштарны ... кижизидер ажылга 21 чыл ажылдаан. Хөй чылдарның дургузунда ... ргу күжүн олче салып, арга-дуржулгазын бедидип, күженишкинн... г ажылдап келген. Монгуш Бекен-ооловна кижизидикчи болгаш ... хөй-ниитичи ажылы-биле чоннуң хундуткелин чаалап алган, 1963 — 1964 өөредилге чылының бирги улдунунда Монгуш Бе... ен-ооловна-ның классы өөредилге, чурум талазы-биле 100 хуу бол... ан. Бо өөредилге чылында катап олурар чорукту болдурбас дээ... ол шудургу ажылдан турар. Ол «Улус өөредилгезиниң шылгарак... лы» деп хөрек демдээ-биле шаннаткан.

ЧУРУКТА: Чаа-Хөл 11 чыл школазының башкызы М. Б. Серин.
Сөзү болгаш фотозу К. Сидиптиң.

ДҮК КЫРГЫЛДАЗЫН КӨВҮДЕДИР

Республиканың чамдык ажыл-агыйлары-биле бир дөмей, өвүрүүлер ниитизи-биле дүк кыргылдазының болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алганы билдингир. Оон хөрээнизи болза, 1953 чыл-биле деңгерге 1963 чылда дүк будүрери бажык-ла 9 катап, а дүктү күрүнеге садары 8 катап көвүдээн. Шак ындыг шапкын өзүлде чүүдеп болганыл дизе, малдың баш санының ескениниң болгаш чүрттүү эвээш дүк бээр бөдүүн дүктүг хойларын нарын дүктүг кошкарлар-биле эрериштирип, оон уксаазын экижидериниң талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткаанының түүнелинде болган.

Ынчаарга сөөлгү 3—4 чылдар ...е районнуң хой ажылындан ...тур кол дүжүт — дүктүн ...лдазының-даа, бир хойга ...ргылдазының-даа талаа... ыс аай өзүлде чок, ха... таварылгаларда дүк са... ының безин күүсеттейн ...ылгалар көстүп турар ...

...оциалистиг ажыл-агыйла... ак мындыг өзүлде канчап... ...ышпас. Бистер дүк будуре... ...улам-на көвүдедир болгаш ол чугула продукцияны күрүнеге садарын чыл бүрүде көвүдеткен турар ужурлуг бис. Ынчангаш дүк будүрер херекте шак мындыг четпестерниң түрүп турары районнуң ажыл-агыйлуруткучуларын болгаш партия, совет организацияларын ...дувредип турар.

Шынап-ла дүк кыргылдазы районга канчан кудулаанын? 1963 чыл...ниелин 1962 чыл-биле деннүзерге мындыг: 1962 чылда ...ниитизи-биле 119,7 тонна ...ургеи, 149,6 тоннаны (за...ези-биле) күрүнеге саткан, а ... чылда 106,7 тонна дүктү бү...ргеи ийикпе 1962 чыл-биле деңгерге 13 тоннага кызыырган. 1963 чылда 131 тонна дүктү күрүнеге саткан, ол болза 18,6 тонна кызырыганы ол. Бир хойга онааштыр дүк кыргылдазы 1963 чыл-биле деннүзерге 0,5 кг кудулаан.

Ынчаарга район бир башка онааштыр 1960 чылда 2,4 кг, 1961 чылда — 2,1 кг, а 1962 чылда — 2,4 кг, 1963 чылда чүгле 1,9 кг дүк кыргын алган. 1963 чылда ниитизи-биле кыргылдага кирее чогуур 118 коданнарның бирээзи-ле ортумаа-биле 3,5—4 кг дүктү кыргаан. Оларның иштинден 75 коданга 2 кг-дан куду дүктү кыргаан.

Шынап-ла эш И. Кызыл-оол «Дүк-кыргылдазы чүге кудулаанал?» деп чүүлүнге Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң 3—5 килограмм дүк кыргын ап турган коданнарының саны мурнунда чылдарда 10—15 чедип турган деп бижээни шын. Ынчаарга бо талазы-биле көргүзүглер эрткен чылдарныынга бодаарга бо чылын кончуг куду болганын үстүнде сапнар көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш дүк кыргылдазының кудулап турарының чылдагаанларының талазы-биле эш Кызыл-оолдуң «Шын» солунунуң арнынга бижип, бо талазы-биле санал-онаддарны солужар болгаш хой ажылының талазы-биле айтырыгны улам экижидериниң чаа-чаа хемчеглерин ап чорударының чугула үези келген дээр дугайында бодалын чүүлдүгзүнүп, оон саналарын фактылар-биле бадыткавышаан, чамдык санаалдар киириксеп турар мен.

Хамыктың мурнунда хайнакшын экижээн хойларның ажаалгазының болгаш чемгерилгезиниң дугайында айтырыгны бистиң районга чугаалажып көөрүн кол черге тургусса эки. Чүге дизе, чүрттүн бөдүүн дүктүг, черден өзүп тыш чип, тус черниң байдалынга таарышкан хойларын нарын дүктүг кошкарлар-биле эдериштиргениниң түүнелинде чүрттүн хойларының чамдык шимчеңгир болгаш чер өөдүнга чаңчыккан чугула шынарлары үеде берип турарының ужуру-биле кышкы үеде чемгерилгенин айтырын онаалаары чугула деп санаар мен. Экижиткен уксаалыг хойларның кыш ажары семис, шыырак болган тудум-на оларның дүгүда, төлү-даа чаагай болур дээрги маргылдаа чок. Кажан хой кышты эки чыл ажын, күштүг болурга час хат шуурганныг багай-даа болза, дүктүң шынары эки, чүгүаа хөй болур. Ынчангаш дүктүн өлүгленчек болгаш чүнгак чок кургаг болур чоруу чок апаар болгаш ындыг дүк шынарлыг болуп турар. Хойларның чемгерилгезин четпес организастап турарыыстың хараазы-биле олар арган деңгелдиг кыш ажын, чүгле баш саны менди болуп турары-биле чазын оон дүгү бодунга чыпшынчак, белен хоорулбас, чүнгаа эвээш, өлүгленчек болуп турар болгаш оон шынары куду, дүктүн хөлүддалыг чоруу хөй болуп турар-дыр.

Ынчаарга өвүрүүн байдалынга хамаарыштыр бүгү хойларга четчир санныг чемни белеткээш, кышкы үеде ону тургузу азыраарының аргазы бөк дээрги билдингир. Ынчаарга хойларның чемгерилгезин чорударда ону немелде чем-биле хандырарын практикалаарын сүмелээр херек. Бурят АССР-ниң хойжуларының дурзугазынга үндезилээш, кол чем оларны хевээр арттырбышаан, кышкы үеде малды немей чемгеренин көрүп, хой бүргүзүнге-ле четчир санныг сиген болгаш кукуруза силозун хандырарын боттандырар херек.

1962 чылдың кыжынында «Торгалыг» колхозтуң малчыны М. Ыймаанын коданында ийиги салгалдың хайнак хойларын күзүн агарлан каанының соонда барык-ла январь айга чедир ол хойларның дүгү үнмээн болгаш харын-даа, оорга кыры болгаш быгынарының дүгү дужүп эгелээн турган. Ол хойларның дүгүн катап тургузуп алырының арга-хемчеглерин ап, оларны сиген болгаш силос, концентраттыг чемнер-биле азыраанының түүнелинде часкы кыргылдада ол хойларның баш бүргүзүнинне 3 килограмм дүктү кыргын алган. Мынчангаш хайнак хойларны немелде чем-биле хандырар чорук оон продуктулуг чоруун көвүдиринин кол аргазы болуп турар деп санаар херек.

Ынчаарга И. Т. Кызыл-оолдуң бижип турары уксаажыдылга ажылыбиле чергелештир хойларны чемгерининн негелделерин чедир хандырбайн турар бис дээрги черле шын. Шын чемгерилге хойларның күштүг, шыырак, семис кыш ажарынга, оон хураганының быжыг, шыдамыккай болурунга, ол ышкаш дүктүн дүргеи өзеринге дуза болур. Ынчангаш хой болза чер оттаарынга чаңчыккан мал, ону немелде чемнер-биле чемгербезе-даа кыш ажа бээр мал кылдыр көөр практикадан чайлаар херек. Белеткеттинген мал чемнерин санап көргеш, ону хой малга бээринден харамнанмас херек. Харын-даа бистин чамдык «Торгалыг» ышкаш ажыл-агыйларывыста белеткеттинген мал чеми сиген чыл бүрүде «артып» каап турар. Шак ындыг «артып» калыр мал чемнерин хойларга бээр херек, чүгле ынчан бис хой ажылындан четчир санныг хөй продукцияны ап болур бис.

База бир чугула айтырыг хойларны күзүн агарлан кыргыырының дугайында айтырыгны көдүргени черле чөп. Район сөөлгү чылдарның иштинде дүк кыргылдазының чыл планын күүсеттейн баргылаар таварылгаларны ажып эптер сорулга-биле ийиги салгалдың экижиттинген чартык-нарын болгаш нарын дүктүг хойларны ийи катап кыргып турар чорук дүктүң ниити чыылдазын дээразында чылдарда чедир кыргып албас чоруктарга чедирип турар апарган. Хойнуң дүгүнүң өзери болза агаар-бойдустуң берге үелерин эрттирип алырына ол дириг амытанның физиологтуг шынары-дыр. Ынчаарга ону албадал-биле ийи катап кыргыыр чорук кышкы үеде оларның күш-шыдалын аргызарынга, а алызында барын дүк будүрерин кызырарынга чедирип турар апарган. Бистин район 1962 чылда дүк будүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының чыл планнарын октябрь 5-те арай бооруда күүседип алган.

Ынчаарга бистер ийиги салгалдың чартык-нарын болгаш нарын дүктүг хойларывыстың барык-ла 80 хуузун агарлап турган ону күүседип алган бис. Харын-даа «Коммунизмче орук» колхоз бүгү хойларның барык-ла 100 хуузун агарлааш, кышкы үеде малын баксыратган. Оон түүнелинде ол колхоз бо чылын бир хойга онааштыр 1,4 кг дүк кыргын алган болгаш дүк садарының чыл планын чүгле 68,5 хуу күүсеткен.

Ынчангаш чартык-нарын болгаш нарын дүктүг хойларны ийи катап кыргыыр практика шын эвес деп санаар херек. Бир эвес ийиги кыргыданы шак ындыг хойларга чорудар деп санаар болза, оларга четчир санныг чемнерни хандырар болгаш харын-даа кышкы үеде тургузу азыралга тургузар херек.

Эш Кызыл-оолдуң санап турары дег, тыва хойларны болгаш экижиттинген уксаалыг хойларның бирги салгалының чартык-бөдүүн дүктүг хойларының дүгүн ийи удаа кыргын болурун практика кырынга көргүскен. Чүге дизе, тыва хойлар чемни тып чиптер капшагай болгаш түс черниң климаттыг байдалынга чаңчыгын таарышканы-биле бо тайылбырлаттынар. Ол ышкаш тыва болгаш чартык-бөдүүн дүктүг хойларының кыргылдазы колдуунда-ла май айның төнчүзүнден эгелээш июнь айның бирги чартыында доостун турар. А хайнак хойларны (нарын болгаш чартык-нарын дүктүг) аргалыгла болза орайтадыр, июнь айның төнчүзүнде, июль айның бирги чартыында кыргыыр болгай. Ынчангаш ынчаар эрте кыргыттынган хойларны август айның төнчүзүнде ийи дүгаар кыргын ап болур. Оон чаңгыс чижээн бистин районнуң «Кызыл тук» колхозундан көрүп болур. Ол колхоз сөөлгү 4 чылдар иштинде дүк будүрерин үргүлчү өстүрүп келгеннер. Бир хойга онааштыр кыргылда 1960 чылда 1,6 кг, 1961 чылда 1,8 кг, 1962 чылда 2,2 кг, а 1963 чылда 2,2 кг болган. Чүге дээрге ол колхозта хойлар бирги салгалдың чартык-бөдүүн дүктүг, чүрттүн хойлары болуп турар. Ында хойларны чыл бүрүде агарлап турза-даа, ийиги чылда болгаш бир хойга онааштыр дүк кыргылдазы кудулавайн турар. Хойларның кыргылдазын (ийиги) олар август айның төнчүзүнде доозун турар. Ынчангаш чүрттүү хойларын ийи катап кыргын болур арга бар дээрзин үстүнде саннар бадыткап турар-дыр.

Часкы болгаш күскү кыргылдаларның талазы-биле мээң саналым И. Т. Кызыл-оолдуң саналы-биле дүгжүп турары ол.

Эш Кызыл-оол Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл ышкаш черлерге ийиги кыргылданы черле чорутпазын саналдап турар-дыр. Ынчаарга ол айтыыг бир-тээ бистиң районнуң хойлары моон соңгаар улам экижир чүве төлээде, чүрттүү хойлары болгаш чартык-бөдүүн дүктүг бирги салгалдың хойлары чок апаар төлээде, ол санал чаңгаар-ла хүлээп алдынар апаар деп бодаар мен.

Хой ажылының талазы-биле мындыг саналдар үнүп турар төлээде, Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозунуң агаар-бойдус талазы-биле таарымча чок чоруун көргеш, (ол барык-ла Мөңгүн-Тайга-биле дөмей) четчир санныг мал чеми белеткеп алдынмазын көргеш, аңаа ийиги салгалга чедир хойларны сайзырадырын прамтикалаваза эки деп саналды кириксеп турар мен. Аңаа чүгле бирги салгалга доктаагаш оон «бодунга» алыр болза таарымчалыг. Бо талазы-биле саналды Тес-Хем будурулге эргелели болгаш республиканың будурулге болгаш белеткелдер министерствозу шиитпирлээри чугула.

Хой ажылында чамдык ажылдарның ам-даа чедир кылдынмааны продукцияның чаңгыс аай өзүлдезин хандырарын шаптыктан турарын база чугаалаза эки. «Торгалыг» колхоз уксаажыдылга ажылын ам 9 чылдар иштинде чорудун турар. Ынчалза-даа ында ам-даа Торгалыгга таарымчалыг хойлар бо-дур деп тускайлап үстүнген коданнар чок. Ындыг хойлар болгаш кошкарлар бөөдаа болза, оларны тускайлап үспейн турар. Малдың эдержилгезинде тодаргай зоотехниктиг үчүт чок. Уксаажыдылга ажылын эгелеп турааа, оон төнчүзүн, түүнелин ара соксадып турар чорук таарымча чок.

Адактың сөөлүнде хой ажылының талазы-биле республикада хүлээп алдынган уксаажыдылга ажылының планын чаа эргелелдериниң тургустунганы-биле эде көрзе чогуур.

Хой ажылының талазы-биле республикага тускай конференцияны эрттиреринн сүмелексеп тур мен. Бо талазы-биле СЭКП обкомунуң кодээ ажыл-агый килдизи, кодээ ажыл-агый продуктуларының будурулге болгаш белеткелдер министерствозу бо ажылды башкарар болза эки. Хой ажылының талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларының, ол ышкаш тускай эртемниглерниң саналдарын кончуг-ла дыцнаксап, аңаа үндезилээш Тывага хой ажылын сайзырадырының планын бүгү тала-биле ажылдап кылырын күзеп каар ийик мен.

А. СЕМИС-ООЛ,
СЭКП Өвүр парткомунуң секретары.

Эш И. Т. Кызыл-оолдуң чүүлүнге холбаштыр

Бригадир болгаш бригаданың кижилери

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң 5-ки пленумучуң докладынын бо чылдың чазынчыда Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» колхозунуң тудуг бригадазының кежигүннери хуралынга таныышкаш, бо чылын тудуг планын күүседир, малчыннарга чурттаалга бажыңчарын, ниитиниң малына чогуур саннын кажааларны айыттынган хуусаазында тудуп доозар деп шиитпирлээн турган.

Аныяк колаачы Д. Дагбалдай 1959 чылдан бээр тудуг ыяжы сөөртүп ажылдап келген. Аныяк колхозчу колаачылал, ыяш сөөртүп ажылдавышаан, тудуг бригадазының бригадиринге ажылдаар күзелин ынчан илереткен. Артель баштаар чери, партия организациязы оон күзелин өөренип көргеш, хандырган. Эш Дагбалдай, бир-ле дугаарында, тудуг ыяжы кезер участокту хүлээп алган, машина-биле ыяш сөөртүүнүнге саат чок кылдыр тайгага чедир оруктарны аштадып, көвүрүүледип доосхан.

Колхозчу тудугжулар 850 кубометр ыяшты кезип белеткээш, чер аныынче трактор-биле үндүр сөөрткен. Бригадир-колаачы тудуг участоктарынче болгаш пилорамаже четчир санныг ыяшты сөөртүп чедирген. Бригаданы ол 3 звенога үскеш, кандыг ажылдарны кылырын хуваган.

Тудугжуларның журнунда үндүрген шиитпири саазын кырында эвес, харын херек кырында күүсеттингени ол. Олар он чурттаалга бажыңын тудар турган 6-ны тудуп доосхан, бажың бүрүзүнүң кладовказын, крышазын кылган, фермада ийи аал ниити чурттаар бажыңны, колхозчуларга чаңгыс аай хевирлиг чурттаалга бажыңнарын, колхоз конторазын, хлеб быжырар чер-биле тудуштур столовая бажыңын кылган, ажыглалда киирген. Тудугжу бригада 2500 хой киирер кажаалар тудар планын күүсеткен, чаш хураганнар турар 5 чылыг кажааны база тутхан, 30 тонна чугай белеткээр турган 82 тонна эки шынарлыг чугайны белеткээн.

Тудуг ыяжы, дилген материалдарбиле колхозчуларның хереглелин бригада хандырып шыдаар апарган. Ынчангаш колхозчулар боттарының бажыңнарын септеп, крышалап, кладовкалап, херимнеп ап турар. Күш-ажылдың саазылга-чуруму экижээн. Тудуг ыяжы сөөртүр 2 автомашина тудуг бригадазында быжыглаттынган. Дыштаныр хүн санында-ла тудугжуларны чүнар бажыңга киирер хемчеглерни ап турар. Бригадага хереглеттинер бүгү чүүлдерни колаачы-бригадир автомашина-биле боду ургулчу сөөртүп эккээр. Оон бригадазы бо чылын күш-хүннериниң чарыгдалын 40 хуу камнап алган, тудугнуң үчёдүн шын тургускан.

Эрткен чылын тудуг бригадазы бригадир, үчётчик, 20 тудугжу состаетыг, ыяш сөөртүр 2, бир чүк машиналарлыг, 2 ажыл аттыг ажылдап турган хирезинде, 4 бажыңны безин четче эвес кылган. Оон бир кол чылдагааны болза ынчаарда тудугжу бригаданың ажылы өөнделевейн, күш-ажылдың организастаашкыны болгаш бүдүүкчүлүү куду деңнелдиг турганында.

Л. ОЮН,
колхозтуң ревизия комиссиязының даргазы.

ЧЕЧЕН чогаал болгаш УРАН ЧҮҮЛ

Партиянын үнү

Миллион-миллион совет
чоннун
Бир аай бурунгаар базымын
Сорук, күчү киирген
Чолдуг өткүт үн бар.
Чырык черге
Чылдан-чылче
Чаштар хөглүг каткызы,
Чалыы назын ыры
Эртенги хүн херелин
Өөрүшкүлүг уткузун дээн:
Ол — партиямнын үнү,
Ол менээ—чүден эргим.
Ынчангаштын
Ырым хөглүг!
Уран-шевер ижимге
Ye чаржып четпес-даа!
Партиямнын оглу мен.
Партиямнын херээ дээш:
Чурттаары — аас-кежиним,
Ажылдаары — сорулгам.
Делегейде ажылчын чон
Депшилгелиг чүткүлүн
Сорук, күчү киирген
Чолдуг, өткүт үн бар.
Атомнуг,
Ядролуг
Чепсектернин кажан-даа
Шенелдезин болдурбас.
Дайын-чааны үндүрбейн,
Тайбын кожа чурттаалы
дээн:
Ол — партиямнын үнү,
Ол менээ—чүден эргим.
Ажылчын чон.
Ада-чурт дээн
Ленинниң бодап чораан
Изиг күзел-соруун
Чогаадыкчы, чаартыкчы
Чогум мерген угаан кылган:
Ол — Коммунистиг партиям,
Ол — чонумнуң партиязы!

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Найысылал Кызылывыс

Эртенги хүн херелинде
Эргеленип хүлүмзүрээн,
Ажыл, хөглел хайымында
Аян ырлар чаңгыланган, —
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.
Делгем, чараш сесерликтер
Салгын тынып, саглалчыннаан,
Дески, ногаан кудумчулар
Сагыш өөртүп, чалап турар,—
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.
Чолу — чырык, күзел хостуг,
Амыдырал оруу делгем,
Чону — хөглүг, каас-шиник,
Ажы-дунма төрелзирек,—
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.
Совет чоннун бүлезинде
Соланғылыг шырай кирген,
Ак-көк хемим — Төрээн Тывам
Алдар ады, арыг чүрээ,—
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.

О. СУВАКПИТ.

ЧААҮН

Аныяк журналист Ким Израилович Лясконуң бижээн шүлүктерин «Москва университеди» деп студент солунунуң болгаш «Аныяк журналист» деп өөредилге солунунуң арынарындан номчуур турган мен. Ооң соонда аныяк авторнуң шүлүктери «Юность» («Чалыы назын») журналга, «Шүлүк чогаалының хүнү» деп чыыны номга көстүп эгелээн.

Эрткен кыжын Ким Ляско «Тувинская правда» солуига ажылдап кирген. Тываның чараш бойдустуг булуңнарынга ол удаа-дарга баргылап, солун чүүлдерин бижип, шүлүк чогаалдарын уламчылап турар. Бөгүн номчукчуларга ооң шүлүктерин очулдургаш, бараалгаттым.

Д. АЛДЫН-ООЛ.

Черниң кол күжү

Сүрлүг-күштүг заводка
Каттырыпкаш, өөрүп келген
Чүрбээш баштыг оолак шаамдан
Кашкыя-ла чылдар эрткен.
Ажылчын хеп кедип алгаш,
Станокка чеде бергеш,
Айтып берген ажылдарны
Ылавылап кылып турдум.
Ажылчын деп чоргаар атты
Бедик сагып, хүндүлээштиң,
Аткан даңның сырынында —
Беш шак турда, оттуг кээр меп.
Черниң күжү, чоргаар ады—
Ажылчыннар кудумчулап,
Чеңдээн хем дег, шуужуп
турда,
Аразынга чоргаар-ла мен.
Ангыларның эн-не шыннары,
Идегелдии — бистиң ангы,
Арын-шырай, ажыл-ижи
Денинчи утка сингген.
Өртемчейниң өндүр күжү—
Ангым кезии болганымга
Өөрүп-ле ханмыс-тыр мен,
Аскым-кежии хемчээл билбес.

* * *

Чашкы шаамның чаптанчыын
аар!
Шолбаннарже ужар мен дээш,
Чаштып-чаштып, ачам өөнден
Чорупканым сактып келдим.
Өл-шык думбей подвалдан
Чалгыннарым уштуп алгаш,
Салбаңнадыр чайып-чайып,
Өрү көргеш, күзеп чордум:
Чүс-чүс, мун-мун сылдыстарны
Аразынга ужуксаар!...
Чүгүргүлээн сылдыстарны
Ара дозуп танышса аар...
Күзелимге чүтеннеткеш,
Өпеннедир түгүрбүшаан,
Күзүрүмнүг арыгга дээр
Өрү көрүп маннан чордум...
Чалгыннарым холумда бол,
Шаар өрү ужар эвес,
Ынчалза-даа тура дүшпейн,
Ыдып-ла ыдып олурар мен.
Ужуптарын бодап чораан
Уруг шаамның чаптанчыын
аар!...
Чашкы күзел өштүг чүве,
Шаа барып бүдер-даа боор.

К. ЛЯСКО.

ТӨӨГҮГЕ ХОЛБАШКАН ЧАА ШИИДЕН

Степан САРЫГ-ООЛ.

Чаа шүлүктер

Өдек-биле шөлүң чемгер
Өртээнге арыг алдын аар
сен.

* * *

Хураганны азыраар сен
Хуулгаазын каас боор сен.

* * *

Кулузун дег бедик чаагай
Кукуруза ажаап турган:
Саржаг, зөт, сүт ол-дур
дээрзи
Сагыжыңга көстүп турзун.

* * *

«Кежээ», «Чалгаа» ийи сөстү
Кезээде-ле утпайын көр.
Чыргал биле Түрег ол деп
Шынны черле өскээр билбе!

* * *

Үрелген «сек» машинаны
Үш чыл көргеш, херексевээн,
Ол-ла шөлге хевээр каапкаш,
Орукка беш чарлал аскан.

* * *

Ажырымчы хырны—
колхозта,
«Ажылчын» холу—базаарда.
Көре тура шак ол аасче
Көпеезӊни кичр кагба!

* * *

Көпеек-даа бизирганны
Көрген дораан хөйге чарла.
«Багын басчыр, көвүн
хөмчүр»
Багай сургаал, ону тоова.

* * *

Арага ижип, таакпы тыртканч
Аныяк төл карак өөр;
Ажылчы хөй чонун бастыр
Албан-хаакчы чүрек өөр.

* * *

Чевегдиве сени кый дээн
Четушкага тычың сатпа!

Бөгүн, хүндүс болгаш кежээ республиканың хөгжүм-шии театрынга В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп чаа шиизиниң баштайгы көргүзүглери болур. Ол шии Алдан-маадырларның тура-халыышкынын көргүзүп турар.

ЧУРУКТАРДА (үстүнде): «Самбажык» деп шииниң ийиги картиназындан көргүзүг; Дажыма (ролюнда артист Д. Дамба-Даржаа), Самбажык (артист Н. Өлзей-оол), Урундай (артист В. Монгалбии), Садыяажык (Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи О. Намдараа), Комбулдай (артист Ч. Мартай-оол). Адаанда: шииниң кол маадыры Самбажыктың ролюн ойнап турар артист Н. Өлзей-оол.

Фотолары М. МУНЗУК биле С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

АЖЫЛ-ИШТИ АЛДАРЖЫДЫП ЫРЛААЛ

(ШҮЛҮКТЕР ДОПЧУЛАЛЫ)

«Шын» солунга шүлүк бижип чорулуп турар авторларның саны чыл бүрүде көвүдеп орары өөрүнчүг болуушкун болгаш тыва улустуң культура деңнелиниң улам бедээнинин бүзүренчиг барымдаазы-дыр. Ооң-биле кады эгелеп чоруур авторларның чогаалдарының темазы элээн калбарганын, ынчангаш биеэги-ле стол уттунмас чыгыы чүдүрүп кээр: «**Карам эштиң карааа чараш**», «**Арның көргеш, ынакшыдым**», шдаа четпейн дораан-на «**огленнил бе**» дей бээр шүлүктериниң ховартааның демдеглезе чогуур. Ол чүл дизе, эгелеп чоруур эштер чогаал ажылын шыңгыы көрүп, партиянын салган бедик негелделерин сагып турары илден-дир. Ынчанмыже, хөй-хөй эштернин чогаалдары чогуур негелдени ам-даа хандырып шыдавас, оларны парлап үндүрер арга чок боон турары чамдык чедимчелиг байлалдарны «чемирее» базып чыдар болбайнаан.

Редакцияга келген шүлүктериниң темазы янзы-бүрү. Барын-Хемчиктен кырган бижикчи Күжүгет **Чөлбейан** ирей «Маадырлыг Алаш хемим» деп улуг хемчээлдиг шүлүкү чоруткан. Автор тыва улустуң маадырлары — «алдан дургунуң» үезин чырыдар деп эки сорулганы салган.

Түмен чоннуң килен түрүү
Дүндерилдир дүрүленген,
Күдер боттуг, үжен бештиг,
Хүлер ышкаш шырайында
Чаныык оду чайнай берген—деп,

Саңбажыктың дугайында автор чылыг одуругларны бижип, Алдан-маадырларның ужур-утказын ынчаар илереткен. Ооң ынай:

Туразында херек кылгаш,
Дургуннапкан улус эвес,
Чаагай хостуг чурталгазын
Чаалап аар дээн улус-тур де.

Революстуг эрткен үеним чаагай чижектеринге совет аныяктарны кижизидериниң улуг ужур-дузазын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айыткан болгай. Ол талазы-биле Чөлбейактың чогаалы солун. Ынчалза-даа ону ам-даа чедир ажылдаары негеттинин турар. Улустуң аас чогаалын эки билир, чогаал бижиир талазы-биле улуг хандыкшылдыг, талантылыын көргүзүп турар прейге Тываның чогаалчылар эвилелиниң талазындан аңаа дуза көргүзери күзенчиг-дир.

Чамдык авторлар редакцияже боттарының шүлүктерин ийи варианнытыга чорудуп турар. Моны янзы-бүрү тайылбырлап болур. Ол эштер чогаалын бижээш, далаш-биле чорудупкаш, ооң миннип кээр, эгенген уубиле катап бижип чорудар-даа чадавас. Мында шынзыг байдал бар, ынчангаш эгелеп чоруур эштер ону сактып алза чогуур. Ынчалза-даа бистер эгелеп чоруур эштерге бүзүреп, олар ынчаар кылбаан боорлар, аңаа-ла чогаалын экижиткени ол боор деп бодап алыыл. Ынчалза-даа чогаал «ажылчын байдалда» туруп турар, ол үгле 2 эге вариант, ооң ынай сайзырадып болуп деп дорту-биле чугаалап каалы.

Чадаанда Ооржак **Базыр** «Хоорайым» деп шүлүкү чоруткан. Ооң эгези мындыг:

Экии, Чадан! чалыы хоорай
Алгыг-делгем кудумчуларың,
Бедип үнген тудугларың
Бажын санай көрүп тур мен,
магалыг-дыр.

Бо одуругларда четпес үүлдер-ле хөй. Үн аяны таарышпаан, будалчак, шүлүксүвес. Ооң ынай, автор Чадаана хоорайын «Чадан» деп аскаккелдең кылдыр адап алган. А кол-ла чүве, авторнуң туружу — аңаа-ла хайгааракчы, көрүкчү апарган. Базыр ол шүлүүн «**Бодум күжүм киирер мен**» деп ат-биле катап ажылдаан. Ооң эгези бо-дур:

Өзүп келгеш, тудугжу бооп,
Хөгжүп орар хоорайым
тургусчур мен.
Бедип үнер тудугларга
Бодум күжүм киирер мен.

Авторнуң туружу тодараан, ол бөдүн күш-ажылчы тургузукчу кижилерге санап чугаалап турар. Ол эки эдилге-дир. Ынчалза-даа Базыр шүлүк тургузуун билбес автор-дур. Ам школаларда шүлүк тургузуун өөренип турар апарган, беш-алды классларның өөреникчилери-ле бо шүлүктерни чула шүүгүмчүлеп кааптар ийик. Чүге дизе, «**Экии—алгыг**», «**Бедип үнген — бажың санай**», «**өзүп — хөгжүп**», «**Бедип үнер — бодум**» деп сөстер одуруглар эгезинге канчап-даа аянаашпас болгай.

Тес-Хем районда культура ажылдакчызы **М. Маргыс-оолдуң** «Кадарчы кыс» деп шүлүүнүң ийи вариантызын көрээлицер:

Кодан хойнуң кадарчызы
Колхозчу кыс ыраажының
Хомус ышкаш хоюг үнүн
Хондур-даа бол, дыңнаксаар мен.
Сыннар, даглар сынмас кылдыр
Сырынналдыр ырлай бээрге,
Чалыы түрээм хөлзей-ле бээр,
Чаныы орта чоруксаам кээр.
(бирги вариантызы)
Кожагарда чаттып оттаан
Кодан хойнуң кадарчызы
Колхозчу кыс ыраажының
Хоюг үнү дыңналып чор.
Сыннар, даглар сынмас кылдыр
Сырынналдыр ырлаптарга,
Кодан хою улам таалап,
Кончуг оожум оттап чорлар.
(ийиги вариантызы)

Авторнуң чаарты бижээни чүгээр эки ышкаш. Бети - дизе, баштайгы вариантыда хууда бодал коддап турар болза (үнүн хондур-даа дыңнаксаар, ырлай бээрге түрээ хөлзей бээр), автор ийиги вариантыда хойну элээн характеристикалаан) аңаа-ла «**кодан хой**» эвес, а «**кожагарда**» «**чаттып оттаан**» хой) кыс ырлаарга өске кижиниң түрээ хөлзевес, а кодан хою таалап оттап чоруур. Бо бүгү эки-ле. Ынчалза-даа ниитизиби алырга, бо чогаал база-ла чаа негелделерни хандырып шыдавайн турар.

Үстүнде көргенивис шүлүктериниң вариантылары чүү чугаалап турарыл? Чүл дизе, бистиң эгелеп чоруур эштеривис катап-катап ажылдаар болза, оларның чогаалдары шынарлыг боон болур. Хамык ужур — шүлүктерингe авторларның негелделери кошкаанда.

«Тээли» совхозтан Чүлдүм **Намдараа** карикатура чуруктарлыг шүлүкү чоруткан. Тараа камнавас, ону төтчеглээр кижилерге ол чогаал удур угланган. Бир эвес автор чүрүк чуруурунун деннелин бедилер болза, база шүлүктүң сойгалакчы утказын күштелдирее, черле чүгээр чогаал үнүп болур. А амгы байдалын көөрге, автор төтчеглекчиин адааш, ооң бүгү-ле четпестерин «аксеткилдиг» санап каан, бичии-даа буруудаткан сөс чок, харын-даа мактаан хевирлиг апарган.

Анатолий **Допчаа** шүлүк бижип эгелээнден бээр үр апарган. Ол аңаа мергежип, ону ылаптыг бижип өөренгиже болган. Ооң чамдык чогаалдары солун, сеткүүлге үнүп-даа турза, шынын сөглээрге, Допчаа черле шоолуг мергеживес, номчукчу өшөөрүн ыладып, «хилинчектээр» чогаалчы болу берген. Ооң «**Алдын күс**» деп шүлүүн номчун ораргa:

Теппиже-ле балык шелер
Эзремим соглур четкен.
Дөвээ чаглак семдер терээм
Эзрерип арыпкан-дыр—дээнинде,
кижиниң сеткилинге кандыг-бир кударанчыг бодал киирер. **Соглур четкен эзрем, эзрерген куу терек чаглак чок бараскан кижи** — ол шупту мунгаранчыг чурумалдар-дыр. Эрткен үеде чоннуң берге амыдыралын көргүзер дээн бе? Чок. Ынчаарга күс чүзү-биле багай апарганы? Чок! Күс харын үнүш-дүжүттү ажаап алган, ан-өлүк үнелиг, эки үе дижир ийик бис. Ынчаарга шүлүктүң оон ынай бир кеззэн көрээл.

Алдын бүрү, күзүрүмнер
Агаарда эстеп, черже тоглаан,
Чайгы ногаан чурумалды
Шалап-тулап балай шаап тур.

Кандыг кончуг кээргел чок күс боор? Чайның чараш чурумалын, ажыл-керектерин, өөрүшкүзүн «бөлай» шаап турар ышкажыл? Элдептиин аа! Бис күстү эки үе деп билир бис. Пушкин ону «алдын күс» деп адап, ажылдаарынга, чогаал бижиринге таарымчалыг, арыг-агаарлыг үе деп мактап бижээнин сеткил ханып номчуур бис. Пушкин амыдыралдың өөрүшкүзүн, күжүн, ооң төнчү чогун алдаржыдып ырлап чораан.

Анатолий Допчааның «Аңчы» деп шүлүү кижи билир аргажок, «нарын» болду. Ында мындыг одуруглар бар:

...Халашкаштың чеде бээр мен,
Мана, сарыым, дуржулганны
дамчыдар сен,
Малчын болуп чаагай ишти
бүдүржүр мен.

(«Солдат чагаа», О. Каң-оол, Сут-Хөл район)

Ча, кайы хире-дир! Чаа хевир сүрүп, мунгак бодалдар илеретпээн, аңаа-ла эштер боттарының чараш сеткил-сагыжын сөглеп турар-дыр. Оларның чогаалдары база четпестелиг, шынары чавыс, парлаалгага бүрүң-биле көстүп келбес-даа болза, номчун таныжары чиик, харын өөрүнчүг, чоргааранчыг болгулаар.

База бир ийи авторнуң чогаалдары-биле таныжа кааптаалы. Ленинградта студент, келир үеним артиш Хертек **Ширинин-оол** бир шүлүк чоруткан. Ол шүлүүн автор А. С. Пушкин дугайында «Лицейниң садтарынга» деп шиинге эки ойнаан, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. И. Шевченконуң чаагай ажыл-ижин алдаржыдып ырлап турар. Хертектиң шүлүүнүң быжыды пат, шаңгыр-даа четпээн, чаа-ла бөрбектелген кат янзылыг болза-даа, тыва оолдуң илередиксээн бодалын билип, деткип олурар бис. Тес-Хемде Соян **Ойдуптуң** «Утканы ол бе? деп шүлүү базала бистин бодалдарывыс-биле дүгжүп, Октябрь революциязының бүгү делегейге ужур-дузазын чырыдарын оралдашкан.

Эгелеп чоруур эштернин чогаал ажылынга сундулуун деткип, оларга дузалаар талазы-биле хемчегларни Тываның чогаалчылар эвилели, Тыва АССР-ниң Культура Министерствозу, чер-черниң партия, совет организациялары ам-даа күштелдирзе. Кодээнин бот-тывынгыр уран чүүлүнүң репертуарынга эгелеп чоруур эштернин чогаалдары база кирип турар чүве төлээде, оларга дузалаары—бот-тывынгыр уран чүүл ажылынга база деткимче болур.

А. ДАРЖААА.

ЧОЛДУУМ ЫНДЫГ

Ынак, төрээн, хайыралыг ие чуртум
Ыдык, чырык, улуг, күштүг Россия.
Иштешкеним, салым тудуш, төрел чонум
Идегелдиг, сөруу сынмас орус улус.
Очаладан түрээннерни оттурупкан
Октябрьның тиилээн чурту — Россияга
Изиг күзел, сеткил чүрээм, бердингеним —
Ленинниң ачызында — чолдуум ындыг.
Эртем күжү — сылдыс, айже орук иззэн
Эдбекшилдиң тайбың чурту — Российде
Кожа баскан акы-дунмам бурунгаарлаан,
Коммунизм тутчуп турар — күштүүм ындыг.

А. АРАПЧОР.

ЧИГИРЗИГ ХОРАН

(РАССКАЗ)

Ашот ПАЛАНДЖЯН.

Даштындан көөрге, топтуг-томаанныг болгу дег кыс, бичии болгаш-ла магазиннер чанынга тура дүжүп каап, кудумчулап дүргени кончуг базып бар чор. Делгелгеде көрүнчүк ооң хүлүмзүрээн арның чүруп, эрткен-дүшкен улусту хая көрүндүрүптер болду. Бодунга херектиг кандыг-ла чүүлду садып алыр дээш дилеп чоруур янзылыг...

Хоорай парыгынга хенертен тура дүшкеш, менче эргилип кел салы-ла, ажынып айтыра-дыр:

— Чүге мени эдерип чоруурунар ол?

— Ындыг эвес, силер харын үргүлчү мээн мурнумга чоруп келдинер.

Мындыг харыыны ол манаваан. Хүлүмзүрей каапкаш, чугаалады:

— Каттырынчыг деп чүвенерни аа?

— А силерниң... Эргимнерни аа?

— Силерни кончуп, силерге ажынар бодадым, ынчалза-даа шыдавас-тыр мен.

Чүге шыдавас силер?

— Чүге... Чүге дээрге, силер онза кижи ышкаш-тыр силер.

— Ажыы-биле чугаалаарга?

— Эпчоксунуп, буруулуг болдум дээринин орнунга, менээ удурланып кагдынар.

— Өөнүктер болуулам.

Секунда хире ыыт чок тура:

— Эки-дир, чөпшээрежир мен. Чүгле мындыг эвеспе: бистиң таныжылгавыс, азы силернии-биле алырга, өөнүктежилгевис эшхуузунун хамаарылгазындан ханылавас ужурлуг.

— Тергиин-дир.

Ооң карактарынче чиге көрбүшаан, хүлүмзүреп кагдым, а ол бичии холчугажынга тудуп чораан бөлүк роза чечектериниң бирээзин менээ хүлээдипкеш, арлы берди.

Ооң ээлдек аажы-чаңынга алыскаш, кажан, кая ужуражыр бис деп айтырарын уттупкан болдум. Кайгамчыктыг кыс дүш-дүлде ышкаш, бичии булутчугаштың эсти бергени дег, иткилешкен кижилер аразынче киргеш, дораан-на чиде берди, а мен холумда роза чечектиг чааскаан кудумчуга туруп калдым...

Кыстың белээн пиджагымның иштики карманынга, чүрээмнің дужунга үр-ле шыгжап келдим.

Бир-ле катап ону көрүп кагдым. Ажаалга кассазының көзенекчигежинден бажын уштап алган, калчаалыы-биле хорадаан, улгады берген бир-ле херээженни «дузап» тур.

— Чүге мени бужургандырып тур сен, сээн облигацияларыңны таварыштырар чай меңде чок-тур. Үнүп чор!

— Мен бодум таварыштырып билбес-тир мен ийин, кызым,— деп, кырган харыылаан:— Оода тайылбырлап берем — диди.

— Кижээ шаптык катпа! Хоржок мен!

— Ам канчаар мен, ынчаш?

— Ол менээ хамаарышпас чүве-дир! Көзенекчигежин халыыт кылдыр хаап алды. Боданып тур мен: катап көөр дээш четтикпейн, хүн келген тудум-на хөрек-чүрээм ыстап чорааны уруг, бо бе кай? Кайчап черле бо болду? Чамдыкта кижилерни ээлдек чаңы-биле хөлга аптар, чамдыктарга дүрзүнчүг, бажык аажы-чаңын көргүзүп, чыланның хоранын чашкылаар кыстар база тургулаар-дыр, көрем.

Көзенекти аяар соктадым. Хаалгажыкты ажыткаш, менче хорадап көрээ-даа, дораан таныйдыр кааш, дегийт-ле часкарлып, хүлүмзүрүй каапкаш, чугаалап-ла үнду:

— А-а-а. Экии! Канчаар бараан болуйн?

Топтуг кылдыр көстүр арынчыгашче тоомча чок көрүнгеш:

— Белекке берген роза чечээнер онуп, бодунуң чыдын чидиринти. Моон соңгаар ооң менээ херээ чок, дедир ап алынар!— дидим.

Кадып калган чечекти көзенекче киир октапкаш, хаалгажыгажын хак кылдыр хатгаш, чөрүптүм.

...А богда, хомуданчыг-ла-дыр, эки-ле кыс турган чүве ийин!

М. ДОРЖУ,

«Крокодил» журналдан очулдурган.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Космонавтар Индияда

МАДРАС. СЭТА-ның корреспондентизи В. Никитиннің дамчыдып турары болза:

Ноябрь 14-түн эртенинде Бангалорнуң чурттакчылары совет космонавтар Валентина Николаева-Терешкова, Андриян Николаев, Валерий Быковский оларны чылыы-биле үдээн. Хоорайга чоруп турган үезинде совет космонавтар «Лал багх» деп сураглыг ботэника садын каргеннер. Бангалорга аян-чорук кылып чоруп турган үезинде Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң олуртиан ыяжын оларга база көргүскен. Ол ыяштың өзүп үнгени иле болгаш каас-чараш бүрүлери чапты бергилээн.

Ол-ла хүн совет космонавтар Индияга аян-чоруун үргүлчүлевишаан, Мадрас штаттың Мадрас хоорайынга чеде берген. Оларның келири-биле дораан-на парлалга конференциязы болган. Аңаа Валентина Николаева-Терешкова бүгү-индий радиозунга берген харыызынга, аңаа олурушкан журналистер адыш часкап турда, совет космонавтарның мурнундан чүректи ң ханы байырын Индияның премьер-министри Джэвахарлал Неруга оон теруттүнген хүнү-биле холбаштыр дамчыдып, надыкшылды, ажыл-чорудулгага чедиишкиннерни болгаш хөй-хөй чылдарда чурттаарын аңаа күзээн.

Тус чернің солуннары совет космонавтарның аян-чоруунга улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. Солуннар космостуң чагырып алыкчыларының Индияда чоруп турарының дугайында тодаргай отчёттарны, хөй санныг фото-чуруктарны, совет космонавтарның чугааларының допчулалын парлап, индий улустуң адынга оларның чугаалаан чылыг сөстерин онзалап турар.

МӨҢГЕ НАЙЫРАЛ

Чехословак-совет найыралдың айы Чехословакияда эртип турар. Ол ай бо чылын найырал, бот-бодунга дузалажылга болгаш дайын сөөлүнде кады ажылдажылга дугайында ССРЭ биле Чехословакияның арызында кереэнің 20 чыл ою-биле капсырлажын турары магалыг болуп турар. Ынчангаш чаагай чаңчылы өзугаар ук айның үезинде Совет Эвилелинге база-ла хөй-хөй хемчеглерни чоруткан турар.

Ол делгеренгей программада баштайгы улуг болуушкун болза Москва-Ужгород маршруттуг мотоцикл эстафетазы болур. Ук эстафетаны курсне кызыгаарынга чехословак спортсменнер хүлээп алыр болгаш Совет Эвилелинің ажылчы чоннарындан Чехословакияның ажылчы чоннарынга байырны Прагага чедире бааралер. Эстафетаны ноябрь 15-те эртен Москвага Лужниктерден чоруткан.

Кереэнің 20 чыл оюнга холбаштырган байырлыг хуралды Москвага эрттирер, совет-чехословак найыралдын кежээлери — эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга болгаш чурттуң өске-даа улуг тәптерінге болур. Чехословакия дугайында, социализмнің тургузуушкунунга чехословак улустың челиишкиннериниң дугайында, тайбынны болгаш улустар арызынга найыралды быжыглаары дээш оон демиселинің дугайында лекцияларны болгаш беседаларны бүдүрүлгелерге, колхозларга болгаш албан черлерінге чорудар.

Совет кижилер Чехословакияның культуралыг хөгжүлдези-биле таныжар. Уран-чечен болгаш документалдыг чехословак киноларның фестивалы болур; чехословак авторларның шиилерин совет театрларга көргүзер. Амгы үеним чех болгаш словак литературазынга холбаштырган кежээни, а ол ышкаш совет чурукчуларның Чехословакия дугайында чуруктарының делгелгезин Москвага организастаар. Найырал, бот-бодунга дузалажылга болгаш дайын сөөлүндегі кады ажылдажылга дугайында Совет Эвилели биле Чехословакияның арызында кереэнің 20 чыл оюнга турасказаттынган почта марказын болгаш чагаа хавын үндүрген турар.

(СЭТА).

ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң медеглели

БЕРЛИН. (СЭТА). Министрлер Чөвүлелиниң даргазынын бирги оралакчызы В. Штоф чазактың медеглелин кылгаш, чазакты тургузарын улус палатазы база катап Отто Гротевольга дааскан деп онзалап дем-деглээн болгаш ГДР-ниң чаа чазаның составын оон өмүнээзинден номчаан.

Социализмни калбаа-биле тургузарының программазы үндезининде салдынып турар бодунуң бүгү ажылчорудулгазынга Министрлер Чөвүлелиниң кежигүннери республиканың хамаатыларының идегелин шынзыдар дээш бүгү-ле күштерін бээр деп, ол медеглээн.

Национал болгаш делегей талазы-биле ужур-дузалыг болуп турар эн чугула сорулгаларның бирээзи болза делегейниң ийиги дайынының артыышкыннарын узуткаары, герман тайбың кереэзин чарары болгаш аңаа үндезилээш, Барыын Берлинни нейтралдыг, хостуг хоорай болдурарының аргазы-биле Барыын Берлинде байдалды чогумчалыг болдурары болур деп, В. Штоф онзалап деглээн. Күчүлүг Совет Эвилели-биле болгаш социализмнің делегей системазының өске-даа чурттары-биле бүлбас найырал ГДР-ниң даштыкы политиказының үндезининде салдынып турар деп, ол чугаалаан.

Бужар-бак колониалдыг системаның артыышкыннарын узуткаары дээш, колониализмге болгаш аймаксөөк ылгаар чорукка удур хажык чок туржурун республика үргүлчүлээр апаар деп, ГДР-ниң чазаа шынзыдып турар.

Күрүнелер арызында харылзааларны тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерінің үндезинишге чогумчалыг болдурарын чедип алыр сорулга-биле чазак бүгү күштерін салыр апаар болгаш Москва Кереэзин чарарынга чедирген Совет Эвилелиниң тайбың инициативазын ол бедии-биле үнелеп турар болгаш байыр чедирин турар деп, В. Штоф оон ыңай медеглээн. НАТО күрүнелери-биле Варшава кереэзиниң киржиккчилери чурттарның арызында халдашпас чоруктуң дугайында пактының чарары дээш бистер мурнуку хевээр турژып турар бис.

Чоннуң амыдырал байдалдарын эжижидеринче угланган чазактың экономиктиг политиказының айтырыгларынга, даштыкы садыгның болгаш өске чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларынга, а ол ышкаш социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларынга В. Штоф оон ыңай доктааган.

Национализация үргүлчүлевишаан

КАИР. (СЭТА). База 177 садыг транспорт болгаш өске-даа компанияларны немей национализастаар дугайында республиканың тос декреттерін Каирде парлап үндүргеп. Ол компанияларның чамдыктарының капиталының чартык кезии мынчага чедир күрүнеге хамааржып келген. Ам оларны бүрүнү-биле национализастаан.

ЧАҢГЫС ЭП

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Бобровтуң дамчыдып турары болза:

Парижтиң эң улуг залдарының бирээзи — «Мютюалитеге» ол сөс чоокта чаа чаңгыс удаа эвес чаңгыланып турган. Испанияның маадырлыг чону-биле сагыш-сеткил каттыштырарының митингизинге чыглып келген мун-мун кижилер ол сөстуң хары угда алгыржып турган. Франкочу өзу-чуруукга таптай бастырган Испанияның ақы-дуңма чонунуң кижи төлевин болгаш хосталгазын чедип алырына дузалаар дээш боттарының шиитпирлинге база катап илереткен.

Бо чылдың чазынында франкочу шаажылакчыларның чүдек-бужарыбиле өлүргени маадыр-коммунист Хулиан Гримаунуң кадайы Анхела Гримау болгаш барык-ла 23 чыл дургузунда хоругдаттырганының соонда фашистиг кара бажыңдан хосталгаже үнген испан шүлүкчү Маркос Ана олар президиумга көстүп келирге, митингиниң киржиккчилери бут кырынга тура, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Политика талазы-биле хоругдаттырган дөрт мун кижини Франкочуң чазаа эрги хевээр кара бажында хоругдавышаан турар. Ужур-дүржок аажылаашкыннар соксавайн турар.

АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң ээлчеглиг парлалга конференциязы ноябрь 14-те Вашингтонга болган. Америк хамааты Ф. Баргхорлуу шпионнаашкын дээш чоокта чаа Москвага тудуп хоругдааны-биле холбашкан айтырыгларга, совет хамаатыларының болгаш социалистиг өске-даа чурттарның хамаатыларының Каттышкан Штаттарга ынай-бээр чоруурун база кызыгаардаарын чоруткынына, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң кызыл-тас садып алыр дугайында ам Каттышкан Штаттарда чоруп турар чугаалажыышкыннарынга кол кичээнгейни ол парлалга конференциязына каруңдүрген турган.

Баргхорн кандыг-бир развелка онаалданы алгаш, Совет Эвилелинче чоруткан дээрзин Кеннеди хүлээп көрбээн. Америк «профессорну» «үндезин барымдаа болгаш бадыткаашкын чокка» тудуп хоругдаанынга АКШ-тың чазаа ханы дүвүреп турар деп, президент медеглээн. Оон болалы-биле алырга, ол тудуп хоругдаашкын Каттышкан Штаттар биле Совет Эвилелиниң аразында культурлуг солчулганы калбартырының аргаларынга таарымча чок салдарны чедирер магат чок.

Каттышкан Штаттар кызыл-тас садар дугайында чугаалажыышкыннарны герман айтырынга дүжүп бээринче Совет Эвилелин албадаарының чепсээ кылдыр ажыглаза чогуур эвес бе деп бир корреспондентиниң өнчүк-чөнгээлиг айтырынга харыыларышаан, АКШ-тың президентизиниң демдеглээни болза, кызыл-тасты садыглажыры чүгле Совет Эвилелинге эвес, харын база Америкының Каттышкан Штаттарының бодунга ажыктыг болур ийик. Ол садыглажылга тускай херек болуп доостур ужурлуг болгаш ийи чурттарның аразында харылзааларны эклжидеринге дузалаар ийик дээрзин ол чугаалаан.

Парлалга конференциязы чоруп турда Кеннеди даштыкы күрүнелерге «дузаламчының» программазын боттандырарынга үндүрүп бээрин дилээн түннерни хөй-биле кызырар дээр АКШ-тың конгрезиниң ораллажыышкыннарын шыңгыы шүүмчүлээн.

Америк нефть монополияларынга хамаарышкан нефть компанияларын национализастаарындан ойталаар кылдыр Аргентинаның чазаан «бүзүредири-биле» кадыг-бир тускай хемчеглерни АКШ-тың чазаа алыр деп бодап турар ирги бе деп корреспондентилер президентиден айтырган.

Бодунуң кызыгаарларының иштинге тускай хемчеглерни тускай догунаан күрүнелериң алыр эргезин Каттышкан Штаттар хүлээп көрүп турар, ынчалза-даа АКШ «чөптүг төлевирни» негээр апаар деп Кеннеди медеглээн.

Капитал чурттарында аңгы демисели

ФРАНЦИЯ

Луара департаментиниң металл ажылдан кылыр болгаш машина тудуунуң үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажыл төлеврин бедидерин негээн 30.000 ажылчыннары сөөлгү бүдүн чартык айның дургузунда дөрт удаа ажыл соксаткан.

«Эр-Франс» деп эң улуг француз авиатранспорт компанияның самолёттары ноябрь 13-те ушпаан болгаш черге тура хүнзээн. Ол компанияның хандырылга ажылдакчылары бүгү чуртка 24 шакта ажыл соксадыышкынын чоруткан. Авиакомпанияның ажылдакчылары боттарының профэвилел организацияларының кыйгырын ёзугаар амыдыралдың үнезиниң өзүлдезинден ам-даа улуубиле чыдып каап турар ажыл төлеврин бедидерин негээн.

Монпелье хоорайда (Эго департамент) виноградчы тараачыннарның чыскаалының каш-каш киржиккчилерин 15 хонуктан 4 ай хуусаага чедир кара бажыңга олуртуру-биле шииткен. Чыскаал тайбың шынарлыг турзажок, кажан виноградчылар дүвүрээзин чокка тарап чаныр турда полиция чыскаалчылар-биле өнчүк-чөңгээлиг үскүлежиишкинни кылган. Ол үскүлежиишкининиң түңнелинде 12 кижини тудуп хоругдаан болгаш оларны департаментиниң судуунга киргген.

АНГЛИЯ

Стаффордта «Инлиш электрик компани» деп компанияның заводтарының 5 мун хире ажылчыннары мооң мурнунда ажыл төлеврин бедидерин негеп, ажылын соксаткан 52 эштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының ажыл соксадыышкынын эртиргген.

Даганемде «Форд мотор компани» деп компанияның автомобиль заводунда куш-ажылдың байдалдарын дорайтадыр дээр администрацияның ораллажыышкынынга удурланыышкынның демдээ кылдыр ол будүрүлгениң 300 ажылчыннарының каш хонуктуң мурнунда чарлаан ажыл соксадыышкыны калбарып турар.

Лондонуң автобус транспортунуң ажылдакчыларының ажыл соксадыышкыны англи найысылалдыг болгаш оон чоогунуң автобус гаражтарын барык шуптузун хаара туткан. Олар ажыл төлеврин бедидерин негеп турар. Автобус ажылдакчылары ажыл шагынан дашкаар болгаш дыштанар хүннерде ажылдаарындан ойталаан.

ИТАЛИЯ

Умбрия, Сицилия, Пьемонт, Тоскана, Лигурия — бо беш итали облаттар болза Италияда көзүлбээн деңнелге чедир өртектериң чайлыш чокка аартап турарынга удурланган итали ажылчы чоннарның күүлүг шимчээшкининиң төптери апарган.

Өртектериң соксаал чокка улгадып турарын соксадыры-биле чаза хемчеглерни дөп-дораан алзын деп негеп турар ажылчы чоннарның митингилери болгаш чыскаалдары Терниге, Перуджага, Палермога, Ливорнога, Специяга болгаш чурттуң өскеда хоорайларынга база болуп турар.

УРУГВАЙ

Монтевидеога Уругвайның ажылчы чоннарының профэвилел төвүнүң инициативазын ёзугаар хөй кижи киржиккилиг митинг болган. Ол митинг болза школаларга дөзевилелдерни көвүдедири дээш демисежин турар башкыларны истеп сүрүп турарынга удурланган. Ажылчыннар, студентилер, күрүне албан-хаакчылары башкыларның негелделерин шиитпирлиг деткээн.

БРАЗИЛИЯ

Чурттуң нефтичилериниң бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны тиилелгелиг доозулган. «Капувава» дээр хуу нефть заводунуң ажыл соксаткан ажылчыннарын деткиири-биле ол ажыл соксадыышкынын чарлаан турган. Заводтуң ээлери ажыл соксатканнарның негелделерин хандырарынга, ылаңгыя «Петробраз» дээр күрүне нефть компаниязында доогаттынган деңнелге чедир ажыл төлеврин бедидеринге чөпшээрешкен.

(СЭТА).

Тыванын делгемнеринде

Кышкы тайга. Фотоэтюд В. Лутковтуу.

«СУГГА ДҮШКЕННЕРНИҢ ТЫНЫН КАМГАЛАП АЛГАНЫ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ ЭШ В. П. СУХАНОВТУ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1957 чылдың февраль 16-дағы Чарлыынга үндезилээш, суггa дүшкен кижилерниң тынын камгалап алырда, эрес-дидим болгаш амы-тынын хайыралавас чоруун көргүскени дээш республика эмнелгезиниң механики эш Виктор Павлович Суханову «Сугга дүшкеннериң тынын камгалап алганы дээш» деп медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведичиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың ноябрь 15.

* * *

Кызылдың № 5 школазының бирги клазының өөренікчизи Володя Фефелов 1963 чылдың октябрь 20-де пассажирлер АТК-зының дужунда Каа-Хемниң севиниң дожунуң кырынга барган. Чаа тутталган чуга дош ойлурга Володя сугже дүже берген.

Милиция ажылдакчызы (ады биддинмээн) ону сугдан уштуру-биле келзе-даа эштип билбес болганындан бичии оолга дузалап шылаваан.

Сугга дүшкен бичии оолду камгалап алыры-биле республика эмнелгезиниң механики эш Виктор Павлович Суханов сугже кирген. Ол бодунуң арның, холдарын балыгландырбышаан чорааш, Володяны дош алазындан уштуп эккелген, милиция ажылдакчызының сугдан үнеринге база ол дузалаан.

Володяга чогуур дузаны көргүскен. Ол дириг арткан.

„Шынның" шагар арызы

Арын-нүүр чок „ада-күдээ"

(ФЕЛЬЕТОН)

Бо эгени көргеш чамдык номчукчулар кайгаар, чамдыктары — чазыг босор дээш каттыра бээр чадавас. Бо чазыг эвес. Кижи каткызы мырыңай келбес таварылга чүве: чогум-на «ада-күдээнің» үржүү-биле аныяк кыс чалыы назынынің өөрүшкүзүн амзавайн барган, бодунуң чаңчыс харлыглары ышкаш, космиктиг делгемнерниң өруктарынга ужутса кылдыр таланчыг болган чораан-даа магат чок. Ол-ла бужар-бак кижиниң дүржоктаныышкынындан, кандыг-даа буруу чок ийи чаш төл карактарының чажы-биле чунуп олурар, оон үржүү-биле совет херээжен кижи дорамчыладып турар... Мону черле чүрум ёзугаар эгелеп көрээлиңер.

Елена В. ийи кыс уругларның иезиг. Ол боду ажылдан, тускай оран-суурлуг, амыдыралы четчир болганда өгбүледе эр кижини чоктатпас кылдыр чаңчыга берген. Уругларның бирээзи өөренип, бичези яслиге азырадып, база-ла ада дугайында бодавас-даа турганнар. Оларның амыдыралы бодунуң оруу-биле ынчаар чылып, ай, чылдар эртип-ле турган...

Хатка кагыскан камгыыл ышкаш, бир-ле черден чедип келир, оон база бир черже улчуп чоруптар ындыг кижилер чамдыкта бо-ла көстүп келгилээр болгай. Куурара берген бөрүүн хаваанга халыптай тыртып алган, бичии ногаан карактары-биле кижилерни өрүмнеп турган ышкаш кылдыр, адаандан өрү көрүп турар, шала сыңзыг чаңныг эр, Шагаан-Арыгга 1952 чылдың чазынында көстүп келген. «Чаг иштинде бүүрек дег» чурттаар, таварымчалыг «душтукту» моон тывар деп, ол шиитпирлеп алган. Элээн үе эрткенде ол Еленага бо-ла «таварыгга» болуп ужуражы берип, соонда чоорту оон чазындан хөлегези дег ыравастап, ынакшаан сеткилин төө каап, чук дег адырылбастай-ла берген. Дүржулгалыг «кадайланыкчының» чоруу чогуп — Елена В. шак ынчаар, Петр Киреевич Щербаковтуң кадайы болу берип-тир.

Щербаков кааа-даа доктаамал ажылдаарын күзеевээн. Ынчангаш кайда-ла «мөөң акша» тывар чер барын чандыр какпас, түр ажылды бола тыва тыртып алыр турган. Баштай ол чаасканан ынчаар «акшалап» турган. Оон соонда олча-тывышты улам көвүдедир төлээде, аңаа база бир дузалакчы херек апарган. Сонгу адазының негелдезин ёзугаар 13 хаарлыг Лида өредилгезин ара каггаш болгаш өске-даа хоорайларга чедип, чамдык колхозтарга-даа барып — чер кезип товаап чоруп турган. Каяа-даа баарга чалгаа, арагачы, будуш чок болгаш Щербаковтуң сыңар чери чок болган. Шак ынчаар чер кезип чораап, Лида ам база бир уруг божаан.

Чүгле доктаамал бир черге ажылдаваазындан аңгыда, Лидага ол ам үргүлчү хол чедер, эттеп, соккулаар, эки-бак соглээр — ёзулуг мөзүзүн көргүзүп эгелээн. Лиданың карааам-на аштып, чалыы назынынче даа көрүнген — ийи чаш уругларын алгаш, беш чыл чыгам улчуп келгениниң соонда, Лида эрге-чагыргаларының деткимчези-биле дедир Тываже, Шагаан-Арыгда аваазынче ээп чанып келген.

Чаагай сеткилдиг кижилер бо аныяк назынын дорамчылаткан хөрээжен кижиге дузалажып, бодун ажылга, уругларын — яслиге киирип каан. Үе-шаг ынчан 1962 чылды көргүзүп турган. Оон бээр-ле Лида эктинден аар чүүктү дүжүрүп каапкан ышкаш — дыштыг, сагыш-сеткили хостуг, уруглары-биле чурттан турган. Ам үржүктүг Щербаков бээр келбес, өске кижилер ышкаш кижизиг чурттаарым ол деп, сеткилинде өөрүп турар апарган. Чүве билбес, бүдүрээчел, тенек үезинің коргунчуг чазыгларын эдип алырын ол дыка күзээн. Шынап-ла он дөрт харлыг турган ие апарза-даа, амыдырал дугайында ол чүүү билир турган бооп ынчаш? Щербаков ол үеде канчаар кажар авыастыг хөделип, уругчу холга киирип алгаш, соонда уруг-дарылыг апарганда, канчаар дорамчылап чораанын, амыдыралын кайы хире үреп, бужартатканын бодап кээрге, Лиданың анаа-ла карааның чаштары борбаңайнын, боостаазынга доора кара чүве, чыдыпкан ышкаш болгаш өске-даа хоорайларга чедип, чамдык колхозтарга-даа барып — чер кезип товаап чоруп турган. Каяа-даа баарга чалгаа, арагачы, будуш чок болгаш Щербаковтуң сыңар чери чок болган. Шак ынчаар чер кезип чораап, Лида ам база бир уруг божаан.

Чүгле доктаамал бир черге ажылдаваазындан аңгыда, Лидага ол ам үргүлчү хол чедер, эттеп, соккулаар, эки-бак соглээр — ёзулуг мөзүзүн көргүзүп эгелээн. Лиданың карааам-на аштып, чалыы назынынче даа көрүнген — ийи чаш уругларын алгаш, беш чыл чыгам улчуп келгениниң соонда, Лида эрге-чагыргаларының деткимчези-биле дедир Тываже, Шагаан-Арыгда аваазынче ээп чанып келген.

Чаагай сеткилдиг кижилер бо аныяк назынын дорамчылаткан хөрээжен кижиге дузалажып, бодун ажылга, уругларын — яслиге киирип каан. Үе-шаг ынчан 1962 чылды көргүзүп турган. Оон бээр-ле Лида эктинден аар чүүктү дүжүрүп каапкан ышкаш — дыштыг, сагыш-сеткили хостуг, уруглары-биле чурттан турган. Ам үржүктүг Щербаков бээр келбес, өске кижилер ышкаш кижизиг чурттаарым ол деп, сеткилинде өөрүп турар апарган. Чүве билбес, бүдүрээчел, тенек үезинің коргунчуг чазыгларын эдип алырын ол дыка күзээн. Шынап-ла он дөрт харлыг турган ие апарза-даа, амыдырал дугайында ол чүүү билир турган бооп ынчаш? Щербаков ол үеде канчаар кажар авыастыг хөделип, уругчу холга киирип алгаш, соонда уруг-дарылыг апарганда, канчаар дорамчылап чораанын, амыдыралын кайы хире үреп, бужартатканын бодап кээрге, Лиданың анаа-ла карааның чаштары борбаңайнын, боостаазынга доора кара чүве, чыдыпкан ышкаш апаар. Ынчалза-даа оон ол оожургалы база-ла үр үргүлчүлеп, 1963 чылдың сентябрьда, чалгаан-даа, келдиртпээн-даа Щербаков, бөрт кырынга хар дүшкени дег, хөнертен база катап көстүп келген. Бо удаада ол аваа-ла узун чорукка чорааш келген, бажыңчын эр ээзи кылдыр хуула берген. Лиданы: ону, мону кыл, ынчал, мынчал деп туразында даажылап турар апарган. Лида ам ол кижиниң чоогунга чурттап база катап оон хоралыг аспаанга киреринче күзеевээн. Уругларын алгаш өске бажыңче көже берген.

Щербаков аңаа улуг дүвүреевээн-даа, Лиданы төрээн бажыңындан ийи уруу-биле чорудупкаш, ам база катап оон иезин Елена-биле чурттап артып калган. Шагаан-Арыг хоорайның Чааты кудумчузунда № 15 бажыңын ам база катап Щербаковтуу болу берген...

Чогум черле Петр Киреевич Щербаков деп кымыл ол дээрзин допчузу-биле таныжыптаалыңар. Ол дээрге чалыы назының үезинде өскелчок аныяк ол-ла эвес, 1916 чылда төрүттүнген, ам 47 харлыг, бедиксимээр, кан кадык, меге-шыырак кижи чүве. Кажан немец фашистиг эжелекчилерниң ханыг үүлгедиглери бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кырынга дирегеп келгенде, бүгү совет улус фронтуга-даа, тыылга-даа мөзүдрлыг чоруктарын көргүзүп турда, ол оларның кайызынга-даа киришпээн. Совет хоойлуга удур аар кемхерек үүлгеткени дээш 10 чылда шиитпирген болгаш чүгле 1952 чылда хосталып үнгеш, Шагаан-Арыгга көстүп келгени ол.

Ам келгеш база-ла доктаамал ажылга киреринде ол күзевейн, мал согар черде ажылдаан аттыг болуп турар.

Арын-нүүр чок «ада-күдээ» — Щербаковтуң дүржок үүлгедиглери хоорайда дыргын тараан, ам бо хүннерде хөрээжен кижилерни феодалзыг ёзу-биле дорамчылап, ийи нешкини кадайланган Щербаковка кижилер килеңиеп турар. Үр үеде хөй-ниитиниң карааанга көзүлдүр, мынчаар хоралыг үүлгедиин уламчылап турда, Щербаковту чүгле мында хоойлу болгаш эрге-чагырга органарының көрбээчиеп, кулаан кызылкан олурарының ужуру чүл? Щербаковтуң ам бир янзы хуулдур чүгдурун манап турар эвес ыйнаан!

Б. ВЛАДИМИРОВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

бөгүн хүндүс болгаш кежээ база
18-те кежээ

В. КӨК-ООЛДУҢ

САМБАЖЫК

деп үш кежегелиг, алды көргүзүүлүг шиизи болур.
Шиинің эгелээри—хүндүс 12 шакта, кежээ 7 шакта.

ДИРЕКЦИЯ.

Ираста байдалга хамаарыштыр

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ноябрь 13-те Багдадка болган болуушкуннар-биле холбаштыр ирак эрге-чагыргаларының тускай допчу дыннадының Багдадтың радиозу ноябрь 14-те дамчыткан. «Чуртка күрүне эргилдезин кылыр дээр ораллажыышкынның буурап дүшкенинин» дугайында дыннадының үүлүнде чугаалап турары болза, ол ораллажыышкын «баасисчи партияның өмүнээзинден демисежин үнерин болгаш удуртулганың хүлээп ап болбас аргаларын аңаа дөгээрин оор ёзу-биле ораллашкан бөлүглелдин үүлгеткен хереэ» болган. БААС-тың чингине секретары Мишел Афлякка болгаш «революстуг командылалдың национал чөвүделинин» даргазы сирий премьер-министр генерал Амин Хафезке баштаткан сирий баасчыларның удуртукчуларының ирак найысылалда келген дугайын радио дамчыдылгазында база чугаалап турар. Ол аян-чоруктуң сорулгазы болза дүүн болган болуушкуннар-биле холбаштыр БААС ирак партияда тургустунган байдалды өөренип көөрү болур дээрзин радио дыннаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Ноябрь 13-те Иракка болган болуушкунну парлалга калбаа-биле тайылбырлап турар. Бо болуушкуннарның чылдагааннары болза, ирак баасчыларының ийи бөлүглелдериниң: партияның секретары чораан Али Салех Саади баштаан экстремисчи чалгын биле Иракка БААС-тың чаа удуртулгазының чоокта чаа болган сонгулдазынга тиилелгени чедип алган «мөөренгей үзелдиг баасчыларның» аразында чадиг өөрүлдээнин түннели болган дээрзин хайгааракчылар айтып турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторуң 24 — 63, редакторуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, өстээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 37—13, 23 — 54, үлегшүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 22 — 64, чаагы, ажылчын болгаш өскээ корреспондентилер база совет гургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21 — 27, иштики информация киллизиниң 20—60, бухгалтериялың 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун киллиг бергеннер 32 — 75 телефонда болгаш.

ТС—01487 Культура министерствозунуң типографиязы

Кинотеатрларга

ноябрь 17-де

«НАИЫРАЛ»: «Камгалап алдынган салгал» 10, 12, «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Водяной» 11.15, «Хосталганың ортулуундан келген аалчы» 3.15, «Даш-Калга болуушкун» 5.15, 7.15, «Дон Жуан» 9, 15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Сапык кеткен моортайның чаа аян-чоруу» 12.30, «Аътка шапкан эрес кыс» 2.30, «Козара» (1-ги, 2-ги сериялары) 4.00, 6.40, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Бензин кудукчузу» 11.15, 1.15, 3.15, «Үш кадар ийи» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Ноябрь 18-те

«НАИЫРАЛ»: «Комаров алышкылар» 10, «Балтийниң дээри» (1-ги серия) 12, 2, «Балуев-биле таныжыңар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ёзулуг кижи дугайында тоожу» 8.30 (эртен), Уругларга программалар 10, «Водяной» 11.15, 1.15, «Диплом чок душтук» 3.15, 5.15, «Хуана Гальо» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кудумчу хенертен болуушкуннар-биле долдунган» 10.30 12.30, «Даш-Калга болуушкун» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аныяк чылдары» 3.15, 5.15, «Козара» (1-ги, 2-ги сериялары) 7.15 шактарда.